

ՍՈՒՐԲ ԳՐՔԻ ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Գ

ՆԵՐՍԵՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻ

ՍՈՒՐԲ ԳՐՔԻ ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Գ

ՀՐԱՄԱՆԱԲ

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. ԳԱՐԵԳՆԻ ԵՐԿՐՈՐԴԻ

ՍՐԲԱԶՆԱԳՈՅՆ ԵՒ ՎԵՀԱՓԱՌ-
ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

ՆԵՐՍԵՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՅԻ
ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
«ՆԱՎԱՏԱՄՔԻ»
ԵՎ
«ՆԱՅՐ ՄԵՐ»-Ի

Ս. ԷԶՄԻԱԾԻՆ - 2007

ՀՏԴ 25
ԳՄԴ 86.37
Ն – 631

ՆԵՐՍԵՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻ

Ն – 631 Մեկնություններ «Հավատամքի» և «Հայր մեր»-ի: - Էջմիածին: Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2007.- 104 էջ:

«Հավատամքի» և «Հայր մեր»-ի մեկնությունների արևելահայերեն սույն թարգմանությունները մաս են կազմում Ներսես Լամբրոնացու ստեղծագործության պսակը հանդիսացող «Խորհրդածութիւնք ի կարգս եկեղեցւոյ և մեկնութիւն խորհրդոյ Պատարագին» գործի, որը համարվել է որպես «հայերեն դպրության գլուխ և նախադաս» այդ ժանրի գրվածքների մեջ:

ԳՄԴ 86.37

Տպագրվում է մեկենասությամբ՝

.....

ISBN 978-99930-75-56-1

© Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին, 2007 թ.

ՆԵՐՍԵՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑՈՒ ՎԱՐՔԸ*

Երանելի Ներսես Լամբրոնացին՝ երկրորդ Պողոս տարսնացի առաքյալը, սքանչելի այրը, քարոզության խոսքով՝ առաքելաման, Հայաստանյայց եկեղեցու լուսավոր վարդապետը, Արշակունյաց ազգակից Հայկազունյաց տոհմից էր, Կիլիկիայի Լամբրոն դղյակի տիրոջ՝ Օշին Հեթումյանի որդին: Նրա մայրը սուրբ Ներսես Շնորհալու եղբոր՝ Շահանի Շահանդուխտ դուստրն էր: Իր անունը ստացել էր Ներսես Շնորհալուց, քանզի նրա առաջին անունն էր Սմբատ: Ներսեսն ուներ չորս եղբայր՝ Հեթում, Ապիրատ, Շահնշահ, Գրիգոր և երեք քույր՝ Մարիամ, Շուշան, Տալիթա:

Ներսես Լամբրոնացին ծնվել է 1153 կամ 1154 թվին: Երբ նա դեռ մոր արգանդում էր, ծնողներն ուխտ էին արել Աստծուն ընծայել իրենց զավակին: Բայց երբ ծնվեց, տեսնելով մանկան հրաշալի վայելչությունը՝ ասացին. «Չարժե այսպիսի գեղեցկությունն աշխարհից զրկել, սրա փոխարեն մյուս որդիներից մեկին տանք Աստծուն»: Շուտով տղայի վրա մահա-

* «Գանձասար», Բ հատոր, Ե., 1992, էջ 302-305:

ռիթ հիվանդություն հասավ: Նրա բարեպաշտուհի մայրը՝ Շահանդուխտը, նրան տարավ Լամբրոն ամրոցի մոտ գտնվող Սկևռայի վանքի Սուրբ Աստվածածին եկեղեցին, որտեղ նախքան մանկան ծնունդը ուխտ էր արել, և կրկին ուխտերով նրան ընծայեց Տիրոջը, և որպեսզի ուխտն անլուծանելի մնա, խանձարուրի մեջ նրա վրա քահանայական օրհնություններ կարդալ տվեց: Մանուկն անմիջապես առողջացավ: Երբ Ներսեսը մեծացավ, Աստծո շնորհները երևացին նրա վրա: Եվ սնված լինելով Աստծո երկյուղով՝ նա բոլորին ցանկալի դարձավ իբրև մարմին առած հրեշտակ:

Մի անգամ հայրը նրան տարավ Կոստանդնուպոլիս՝ Մանուել կայսեր մոտ: Կայսրը Ներսեսին հորդորեց մնալ արքունիքում. «Կմեծարենմ քեզ առավել մեծ փառքով, - ասաց, - քան քո հորը»: Մանուկը պատասխանեց. «Եթե անանց լինեին մեծությունները, կլսեի խոսքերդ, սակայն ես շտապում եմ հասնել անանց մեծությանը»: Այսպես խոսեց նաև Անտիոքի լատին կոմսի մոտ:

Սրանից հետո մանուկը սնվեց Սկևռայի վանքում, ճգնազգյաց և առաքինի Յովհաննես վարդապետի հոգևոր դաստիարակությամբ, առաջադիմեց սուրբ վարքով և գրքերի գիտությամբ, քանզի հոգևորի մեջ փութաջան էր և իմաստության ուսմունքների ծարավ, ուշիմությամբ՝

աննման, Աստծո Յոզու ձիրքերով զարդարուն:

Ներսեսը տասնվեց տարեկան էր, երբ մեռավ հայրը, որն իր Յեթում որդուն կտակել էր հայրենի Լամբրոնի իշխանությունը, իսկ Աստծո նվիրյալ Սմբատին՝ Սկևռայի վանքի առաջնորդությունը, որի եկեղեցին ինքն էր շինել: Բայց այլ էին Սմբատի սրտի խորհուրդները, քանզի նա, ճգնության և անապատական կյանքի տենչանքով լցված, կամենում էր խոյս տալ առանձնության մեջ և հրաժարվել եկեղեցական պատիվներից: Այս իմանալով՝ նրա մայրը՝ Շահանդուխտը, որպեսզի իր զավակը չհեռանա իրենից, որոշեց ուխտի գնալ Երուսաղեմ: Նա իր հետ Յոնմկլա տարավ պատանի Սմբատին՝ սուրբ հայրապետ Ներսես Շնորհալուց օրհնություն ստանալու նպատակով, և Շնորհալուն իրազեկ դարձրեց ամեն ինչի մասին: Շնորհալին, պատանուն տեսնելով, հոգով ճանաչեց աստվածային շնորհը, որ կար նրա մեջ, քահանա ձեռնադրեց նրան և իր անունով կոչեց Ներսես: Եվ հայրապետանոցում միառժամանակ պահեց, որտեղ նորընծա Ներսես քահանան, վայելելով Ներսես Շնորհալու հոգևոր խնամակալությունը, զգեցավ նրա հոգին: Ապա նրա հրամանով գնաց Սև լեռան վանքը: Եվ այնտեղ մնաց գիտնական վարդապետ Ստեփանոսի մոտ՝ սրբությամբ և իմաստությամբ օրեցօր փայլելով: Վանականները, տեսնելով Ներսես

աբեղայի հոգու եռանդը, նրան խնդրեցին գործի դնել ի վերուստ տրված տաղանդը և քարոզչական գործունեություն ծավալել իր քաղաքում՝ բազում մարդկանց հոգիներին ի շահ: Այդ նպատակով Ներսեսը եկավ Լամբրոն: Եվ տասնութ տարեկանում, որպես կատարյալ այր և բանիբուն ուսուցիչ, սքանչելի ու վսեմ խոսքերով քարոզում էր եկեղեցում, իբրև մի նոր Ոսկեբերան, և նրա շուրթերից շնորհներ էին բխում: Շուտով նրա անունն այնքան հռչակվեց, որ քաղաքացիները միաբան թախանձեցին նրան դառնալ իրենց եպիսկոպոսն ու մոտակա Սկևռայի վանքի առաջնորդը: Բայց երանելին խույս տվեց իր հոգևոր հոր՝ Դովհաննեսի մոտ, Տավրոսի լեռների մեջ, Սուրբ Գևորգ եկեղեցու մոտ գտնվող Շուղրի անապատի Սուրբ Աստվածածին կոչված միանձանց վանքը: Այնտեղ, անձուկ խցում առանձնանալով, նա օրերն անցկացնում էր աստվածային խորհուրդների մեջ մշտնջենամունչ, արտասովաբուխ աղոթքներով, Սուրբ Գրքի, սուրբ հայրերի խոսքերի, շարագրությունների ու թարգմանությունների ընթերցանությամբ: Միայն կիրակիից կիրակի դուրս էր գալիս վանքի եկեղեցի՝ սուրբ Պատարագ մատուցելու: Մյուս օրերը խցի մեջ էր անցկացնում՝ մենամարտելով աներևույթ թշնամու դեմ՝ ճգնությամբ, բազմօրինակ ճիգերով ու չարչարանքներով: Նրա համար ուտելիք բերող

սպասավորը շատ հաճախ տեսնում էր, որ նախկին բերվածներին ձեռք չի տրված:

Տերը նրան տվեց սքանչելագործելու շնորհ, և երանելին շատերին փրկեց պես-պես ախտերից, ազատեց չար դևերից: Եվ փառքից փախչելով՝ տեղը փոխեց: Մի անգամ Ներսես Շնորհալու կանչով գնաց նրա մոտ, բայց այս աշխարհից հեռացած գտնելով նրան՝ դարձավ իր անապատը: Այնժամ Շնորհալու հաջորդը՝ Գրիգոր կաթողիկոսը՝ Տղա կոչված, գրով իր մոտ կանչեց Լամբրոնացուն և ձեռնադրեց Կիլիկիայի Տարսոն քաղաքի արքեպիսկոպոս, 1176 թվին, երբ Ներսեսը քսաներեք տարեկան էր, քանզի քաջ գիտեր նրա առաքինությունն ու իմաստությունը: Եվ նա, որպես քաջ և արթուն հովիվ, խնամում էր բուլորին և բուլորի աչքում սքանչելի էր ու ճշմարտության հզոր քարոզիչ՝ և՛ խոսքով, և՛ գրով: Բայց մի տարի անց, տեսնելով, որ առաջնորդության գործը խանգարում է ընթերցելուն և աղոթելուն, գաղտնի գնաց Շուղրի իր անապատը, ուր քսանչորս տարեկանում գրեց եկեղեցական կարգերի մեկնությունը, պատարագի խորհուրդը և եկեղեցու ժառանգավորաց ճառերը, իսկ հաջորդ տարում՝ 1178 թվին, իր հոգևոր հոր՝ Դովհաննեսի խնդրանքով ձեռնարկեց սաղմոսների խորհրդական մեկնությանը: Նույն ժամանակ նրա մայրն ու եղբայրները, Սկևռայի վանքի միաբաններով հան-

դերձ, սրբին կարոտած լինելով, կաթողիկոսի հրամանով վերադարձրին նրան իր տեղը: Բայց սակավ ժամանակ անց նա, խույս տալով փառքից ու զբաղմունքներից, դիմեց դեպի Եգիպտոսի ճանապարհը՝ թաքնվելու նախկին ճգնավորների անապատներում: Եվ երբ նրան հետամուտ մարդիկ ետ ուղարկեցին նրան, մի քանի օր հանգիստ առավ և մտերիմներից մեկի ուղեկցությամբ լռելյայն ընթացավ ետ՝ դեպի Սեպուհ լեռը, սուրբ Լուսավորչի ճգնարանը՝ բազում չարչարանքներով, ոտքերը պատառոտելով, բայց կես ճանապարհին բռնությամբ վերադարձրին նրան: Այսպես պատահեց երկու-երեք անգամ քահանայության և եպիսկոպոսության ժամանակ, երբ ժողովուրդը նրան վերադարձրեց Սեպուհ լեռան ճանապարհից: Անծանոթ կերպարանքով դարձյալ փախավ Կիպրոս կղզին, հույն միանձանց վանքը, որի մասին ավելի ուշ իմանալով՝ ազգականներն եկան և այնտեղից տարան իրենց մոտ: Այնուհետև սուրբը, նրանց կամքին զիջելով, միառժամանակ իր տեղում մնաց՝ ծովացնելով իր վարդապետության խոսքերը և արբեցնելով ծարավներին: Նրա սրբության և իմաստության համբավը հնչում էր ամբողջ Հայաստանում, նաև հույների, լատինների, ասորիների մոտ, և նրա անունը բարձրացավ իշխանների առաջ: Ուստիև, նորից փառքից փախչելով, գնաց Շուղրի անա-

պատի իր նախկին ճգնարանը և իր անձն առաջվա պես տվեց աղոթքների, տքնության, ընթերցումների: Բայց կաթողիկոսի հրամանով հարկադրվեց փութով վերադառնալ Հռոմկլա՝ հույների հետ միաբանության ժողովի համար, որի ժամանակ այն հրաշալի ատենաբանությունը խոսվեց: Թարգմանեց և Հովհաննու Հայտնության մեկնությունը՝ գրված Կեսարիայի արքեպիսկոպոս Անդրեաս Կրետացու կողմից: Դրանից հետո, 1181 թվին, Տարսուհի Սկևռայի վանքում ավարտեց սաղմոսների մեկնությունը: Լամբրոնացին գրեց և Սողոմոնի առակների մեկնությունը, ժողովողի և տասներկու մարգարեների գրքերի մեկնությունները, հորինեց նաև բազում ճառեր Տերունական տոների մասին, որոնցից է և Վերափոխման ճառը՝ սուրբ Աստվածածնին ընծայված նվիրական գործ, իսկ Համբարձման ճառը, և առավել ևս՝ Պենտեկոստեինը, սխրափայլ է ու հոգելից. նաև այլ գրվածքներ ու զորավոր նամակներ, բազմաթիվ թարգմանություններ հունարենից ու լատիներենից, նաև շարականներ, Շնորհալու վարքը (չափածո գրված) և այլ պես-պես հոգևոր աշխատություններ: Նաև Տարսուհի Սուրբ Սոֆիա եկեղեցում կարգ հաստատեց չորեքշաբթի և ուրբաթ օրերին հաց և բակլա բաժանել երեք հարյուր աղքատների, արեց նաև շատ բարեգործություններ իր հոտի համար: Սկևռայի վանքում շի-

Նեց Նոր եկեղեցի: Իր հոր և եղբոր շինած եկեղեցու նավակատիքն արեց Նոր Կիրակիի օրը: Կրոնավորության քող և զգեստ տվեց իր երկու քույրերին՝ Շուշանին ու Տալիթային, նաև՝ իր բարեպաշտուհի մորը՝ Շահանդուխտին, հետո կրոնավոր դարձավ նաև մյուս քույրը՝ Մարիամը: Լամբրոնացին ապրեց մինչև Լևոնի՝ Հայոց թագավոր օծվելու օրերը Գրիգոր Ապիրատի կողմից, 1198 թվականի հունվարի 6-ը: Նույն տարում նրան հրավեր եկավ երկնքից՝ ըստ իր հանապազօրյա տենչանքների: Եվ, այս խոսքն ասելով՝ «Քո ձեռքն են ավանդում իմ հոգին, Հիսուս, ընդունի՛ր քո Ներսեսի հոգին», մաքրափայլ հոգին ավանդեց հուլիս ամսի 14-ին, քառասունհինգ կամ քառասունվեց տարեկանում, և փառքով թաղվեց Սկևռայի սուրբ վանքում, Լամբրոնի դղյակի մոտ: Եվ նրա քեռորդու՝ Ներսես սրբակրոն քահանայի խնդրանքով, 1204 թվին, սուրբ վարդապետ Գրիգոր Սկևռացին կամ Լամբրոնացին, որ Սկևռայի վանքի առաջնորդության մեջ ճանաչվում է իբրև Ներսես Լամբրոնացու աշակերտ և հաջորդ, ընդարձակ ներբողական ճառ հորինեց: Թող և ուրիշ իմաստուններ ժամանակին հիշեն սուրբ Ներսիսյանց աշակերտներին, որոնց հավիտենական հիշատակն օրհնությամբ թող լինի:

Մ Ե Կ Ե Ս Ի Թ Յ Ո Ւ Ն
« Հ Ե Վ Լ Տ Լ Մ Բ Ի »

Հավատում ենք մեկ Աստծո՝ ամենակալ Հորը՝ երկնքի և երկրի, տեսանելի և անտեսանելի արարածների արարչին.

(Հաւատամք ի մի Աստուած՝ [ի] Հայրն ամենակալ, յարարիչն երկնի և երկրի, երևելեաց և աներևութից).

[Շուրջ] երեք հարյուր հոգին, ովքեր պաշտելի և ընդհանրական հավատամքը սահմանեցին և ավանդեցին, Բյուլթանիայի Նիկիա [քաղաքում] Սուրբ Հոգով էին հավաքվել: Նրանց աթոռակիցն Ինքը Քրիստոսն էր, Ով ասաց. «Ուր Իմ անունով երկու կամ երեք հոգի են հավաքված, Ես նույնպես այնտեղ եմ» (Հմմտ. Մատթ. ԺԸ 20): Այսպես, ըստ Իր խոստման, աներևութաբար նրանց հետ էր, ովքեր և սուրբ ու անսխալ կերպով հաստատեցին հավատքի դավանությունը, և դա էր հիմքն ու արմատը՝ ըստ Պողոսի. «Այլ հիմք ուրիշ մեկը դնել չի կարող, քան դրվածը, որ Հիսուս Քրիստոսն է» (Ա Կորնթ. Գ 11): Սա էլ ընդունեցին ու պահեցին նրանք, ովքեր աշխարհի համար

լուսավորիչներ դարձան և աստվածային խորհրդերն քաջահամուտ՝ աշխատեցին, մեծ ջանք թափեցին, որ Եկեղեցու հաստաբեստ շինվածքն առաքելական ամուր հավատքի մեջ որևէ թերութիւն չունենա՝ որպէս զգուշութիւնն գալիք ժամանակների ամբարիշտ հերետիկոսներից և որպէս հաստատութիւնն ուղղաքարոզ ճշմարտութեան:

Եվ այսպէս, սկսե՛նք սուրբ հայրերից ավանդված և մեր կողմից հավերժապէս պահպանվող հավատքի [դավանութեան] առաջին խոսքից:

Հավատում ենք մեկ Աստծո՝ ամենակալ Հորը.

(Հաւատամք ի մի Աստուած՝ [ի] Հայրն ամենակալ).

Եկեղեցու ընդհանրական դավանութեան այս կետը համաձայն է աստվածագիծ Օրենքի առաջին [պատվիրանին]. «Քո Աստվածը մեկ Տեր է» (Հմմտ. Բ Օր. 24, Մարկ. ԺԲ 29): Սա ոչնչացնում է հեթանոսների բազմաստվածութեան փառքը, ովքեր «անեղ Աստծո փառքը փոխեցին ստեղծված արարածների նմանութեանը» (Հռոմ. Ա 23), այլև իրենց

ձեռքի ուրվականային ու մեռելոտի գործերին, որոնց հնազանդվեցին և հիմարութամբ պաշտեցին իրենց իմաստուն կարծողները, ինչպէս ասում է առաքյալը (տե՛ս Հռոմ. Ա 22): Եվ, բազմաստվածութեան մոլորութիւնը ջնջելու համար, այժմ աստվածիմաց հայրերն ընդհանրական դավանութամբ մեկ Աստված են սովորեցնում, ինչն ինքը՝ ամենագործ Աստված էլ է պատվիրում իրեն ճանաչողներին. «Այլևս քեզ համար Ինձանից բացի այլ աստվածներ չպիտի լինեն» (Ելք Ի 3), նաև մարգարեի միջոցով է նույնն ավանդում. «Այո՛, Ես եմ առաջին և վերջին Աստվածը, և Ինձանից բացի ուրիշ մեկը չկա» (Եսայի ԽԴ 6): Այս պատճառով էլ ամենագեղեցիկ սուրբ հայրերը հավատքի հիմքն այստեղից գցեցին, թե մեկ է Աստված և միակն է՝ բնութեամբ և էութեամբ: Ուստիև ասացին, որ հավատում ենք մեկ Աստծո, Ում նաև «ամենակալ Հայր» անվանեցին, որպէսզի Հոր դավանման միջոցով անուն ընծայվի նաև Որդուն, Ով Նրա հետ միասին է և Նրա գոյակիցը, ճշմարիտ Պատճառ Հոր անճառելի Մնունդ: Քանզի [Հայր Աստված]

ժամանակով չէ՛, որ Հայր եղավ, այլ մի՛շտ կար, ուստի բոլոր գոյություններից էլ վեր է, ինչ պատճառով էլ տիրում ու իշխում է ամենքի վրա: Ավելացվում է «ամենակալ» անունը, որով Նրա անզուգական փառքն է ցույց տրվում: Իսկ որ ամեն ինչի արարիչն է, հաջորդ խոսքով է բացատրվում:

Իբրև երկնքի և երկրի և երկնքում ու երկրում գտնվողների Արարչի.

(Արարիչ երկնի և երկրի և որ ինչ յերկնի և յերկրի)¹.

Այսինքն՝ իմանալի և զգալի արարածների²: «Ամեն ինչ Նրանով և Նրա համար հաստատվեց» (Կողոս. Ա 16), ինչպես ասում է առաքյալը: Այստեղից նույնպես Արարչի և արարածի՝ միմյանցից ազատ լինելն է իմացվում: Քանզի «Հայր» անունը բնութայամբ Որդուն իրեն արարչակից է ցույց տալիս և անտեսանելի ու տեսանելի արարածների հանդեպ անզուգական առավելություն ունեցող, Տիրոջ պատվով աստվածաբար գեղեցկացած՝ ամեն ինչից առավել, և էութայամբ ու անվամբ ճշմարիտ Որդի և ո՛չ թե,

ինչպես ամենք, որդեգրության շնորհի միջոցով՝ միայն անվամբ: Որովհետև թեև կոչվում ենք [Աստծո որդի], սակայն ո՛չ անփոփոխ կերպով. իսկ Նրա անունը ճշմարտապես հստակ է, ուստիեւ ավելացվում է.

Եվ մեկ Տեր Հիսուս Քրիստոսին.

(Եւ ի մի Տէր Յիսուս Քրիստոս).

«Տեր» անունն ընդհանուր է [Նրա] և Նրա Հոր համար, որովհետև Նա Հոր պես տիրում է ամեն ինչի վրա, այսինքն՝ Իր իսկ արարածների: Քանզի Նա էլ էր ամեն ինչում Հոր հետ միասին արարում, Ում հետ անժամանակ կերպով միշտ կար և ամեն ինչի սկզբից էլ առաջ էր: Իսկ «Հիսուս» անունը փրկության և ազատարար գործության [նշանակություն ունի], և «Քրիստոսը»՝ օծության ու մկրտության, որոնք [աստվածային] տնօրինության վերջին են պատշաճում: Եվ քանի որ սրանք նույնպես հատուկ են Նրան³, մեր կողմից նախապես ազգացարքար ճանաչված և Հայր Աստծո կանխագիտության մեջ անբաժանելիորեն նկարագրված, Որդու անձի հայտնության սկզբում են շարադասվում, երբ ասվում է.

իբրև Աստծո Որդու.

(Որդի Աստուծոյ)⁴.

Քանզի Հայրն էլ ի վերուստ անբաժանաբար վկայեց նախ՝ Որդու Աստվածութեան վերաբերյալ, ապա՝ մարդկութեան, քանի որ սրանք անբաժան են: Իսկ այստեղ՝ Հոր անձի դավանումից հետո, հայտնվում է նաև Որդու անձի մասին: Քանի որ Նա ի սկզբանե Հորից է և ո՛չ մեկ ուրիշից, «Որդի» անունը նաև սա է հավաստում, ինչպես նաև այն, ինչ հետևում է այս խոսքին, այսինքն՝

ծնված Հայր Աստծուց՝ [Միածին].

(ծնեալ յԱստուծոյ Հորէ՝ [Միածին]).

Միայն Նա է բնությամբ [ծնվել Հորից] և ուրիշ ոչ ոք: Ավելացվում է՝ «Միածին», որովհետև միայն Նա է բնությամբ «Որդի» և «Ծնունդ» անվանվում, ուստի այստեղ հերթով բացատրվում է.

այսինքն՝ Հոր Էությունից.

(այսինքն՝ յԷությունէ Հոր).

Սա նույնպես բնութեան նույնութիւնն է ցույց տալիս, որովհետև թեև անձով բաժա-

նում ենք, - քանի որ Հոր անձը Որդու անձը է, որպեսզի չկարծվի, թե հրեայի և Սաբելի⁵ պես նեղացնում ու սահմանափակում ենք Աստվածութիւնը, - սակայն Միածնի էութիւնը Հոր հետ մեկ ենք դավանում Նրանց՝ նույն բնութիւնն ունենալու պատճառով: Իսկ ինչպե՞ս է [Միածինը] Հորից և [Նրա հետ] մեկ:

Աստված (է) Աստծուց, Լույս՝ Լույսից.

(Աստուած յԱստուծոյ, Լոյս ի Լուսոյ).

«Աստված» անունը վերաբերում է արարչութեանն ու նախախնամութեանը և ո՛չ թե բնութեանը. քանզի վերջինս անգիտելի է մեզ համար և ամեն մտքից ու օրինակից վեր: Բայց Նա Աստված է Աստծուց, ինչպես որ Ծնունդ՝ Հորից, Իր Հոր հետ արարիչն է իմանալի և զգալի արարածների, նախախնամողն էակների և հաստատութիւնը ստեղծվածների: Իսկ «Լույս՝ Լույսից»-ը նույնպես բնութեան նույնութիւնն է ցույց տալիս և ոչ թե իբրև Լույսից լուսավորված լինելը, ինչպես որ Մովսեսի դեմքը լուսավորվեց Աստծո հետ հանդիպումից, ինչպես

սուրբ մարգարեների միտքը կամ աչքը՝ ինչ-որ տեսիլքից, կամ ինչպես մենք, որ լուսավորվեցինք զգալի կամ իմանալի իմաստությամբ, կամ ինչպես որ ճշմարիտ Լույսը լուսավորեց աշխարհ եկածներին, - այլ ըստ Հոր Աստվածության ճշմարիտ և գերապայծառ լույսի՝ Լույս է և Որդին: Նմանապես՝

**Ճշմարիտ Աստված (Է)՝ ճշմարիտ Աստծուց.
(Աստուած ճշմարիտ՝ յԱստուծոյ ճշմարտէ).**

Քանզի որտեղ Հորը՝ Անսկզբին և սկիզբ ունեցողների Պատճառին, Աստված ենք դավանում, Նրանից եղած Որդուն էլ Պատճառից անժամանակ Ծնունդ պիտի խոստովանենք. սա՛ է [նշանակում] «ճշմարիտ Աստված՝ ճշմարիտ Աստծուց» [խոսքը]: Եվ որպեսզի Խոսքի սպասավորները լիովին հավաստեն այս դավանությունը և դատարկ տեղ չմնա, ուր չարախորհուրդ հերետիկոսների խօսքերը մոտք գործեն, ըստ կարգի՝ այստեղ ասում են.

Ծնունդ և ո՛չ արարած.

Այս խոսքով չարափառների բոլոր չար մտածումները տապալում են, մանավանդ Ա-

րիոսի՝ [Տեր Հիսուսին տված] մուկնոտ անվան, քանզի նա Որդուն «արարած» էր կոչում՝ մյուս [բոլոր] արարածների մեջ առաջին ու անդրանիկ, որով Հայր Աստված ստեղծեց, գոյացրեց մյուսներին: [Արիոսն] իր կարծիքի համար հիմք էր վերցրել Սողոմոնի այս խոսքը. «Տերն Իր գործերում ինձ ստացավ որպես Իր ճանապարհների սկիզբ» (Առակ. Ը 22), և առաքյալի անխարդախորեն սովորեցրածը, թէ՛ «Նա է բոլոր արարածների անդրանիկը» (Կողոս. Ա 15), ինչը պետք է հասկանանք իբրև Աստծո կանխագիտություն մեջ եղած խորհրդի տնօրինություն և ոչ թե հասկանանք ու ասենք, թե [Աստծո]՝ բնությունամբ Որդին ստեղծված է, այլև մյուս՝ ավելի կրտսեր եղբայրների մեջ՝ առաջինը: Քանզի չի կարելի մտածել, թե անգուղական գոյությունամբ Միածինը հավասար է արարածներին՝ ոչ թե գոյացած, այլ ծնված լինելու պատճառով՝ Հայր Աստծո էությունից, անժամանակ և անիմանալի կերպով. որովհետև «սկզբից էր Խոսքը» (Հովհ. Ա 1):

Հոր Գույն բնութայամբ.

(Նովին իսկ բնութայամբն Հոր⁷).

Այստեղ «բնութայամբ» ասելով է՛լ ավելի հաստատուն ապացույց ներկայացրին. եթե [Հոր] բնութայամբ է և [այդպես] է կոչվում, ուրեմն հեռու է արարածներից և ստեղծված լինելուց:

Որով ամեն ինչ ստեղծվեց.

(Որով ամենայն ինչ եղև).

Այն ամենն, ինչ ստեղծված է համարվում և կա, ինչպես Հոր կողմից է արարված, նմանապես և՛ Որդու և Սուրբ Հոգու, սակայն ըստ բնության և արարչության՝ Որդու և Հոր [գործերը] տարբեր չեն, իբրև թե այսինչ բանը Հայրն արեց, իսկ այնինչը՝ Որդին: Քանզի «ամեն ինչ» ասելուց հետո ավելացվում է.

Երկնքում և երկրում, տեսանելի և անտեսանելի.

(Որ ինչ յերկինս և յերկրի, երևելիք և աներևոյթք).

Տեսանելի են տարրերն ու սրանց մասերը, իսկ անտեսանելի են երկինքը և սրանում

գտնվող իմանալի էությունները⁸, ինչպես ասում է առաքյալը. «Թե ավթոռները, թե տերությունները» և տրված մնացած անունները (տե՛ս Կողոս. Ա 16)՝ ըստ այսմ. «Նրա ձեռքերը ստեղծեցին երկնքի զորքերը» (Օսեե ԺԳ 4):

Այնուհետև հավատի այս հանգանակի խոսքերի կարգը հասնում է Հոր Միածին Սուսքի՝ մարդուն հատուկ տնօրինությունների խորհրդին՝ ըստ Ավետարանի հավաստման. «Սուսքը մարմին եղավ և բնակվեց մեր մեջ» (Հովհ. Ա 14): Իսկ այստեղ [ասվում է].

Որ մեզ՝ մարդկանց, և մեր փրկության համար [երկնքից] իջնելով՝ մարմնացավ, մարդացավ.

([Որ] յաղագս մեր՝ մարդկան, և վասն մերոյ փրկութեան իջեալ [յերկնից]՝ մարմնացաւ, մարդացաւ).

Նախ ցույց է տալիս կատարվածի հարկավորությունը: Քանզի իբրև մարդ՝ մեր ստեղծման սկզբում գեղազարդված էինք Նախատիպի կերպարանքով, սակայն հետո չարասեր հակառակամարտի խաբեությունը այդ կերպարանքը կորցնելով, դեպի ապա-

կանազոր՝ մեղքերի և մահվան եղծումը վտարվելով՝ ծառայում էինք անմիտ և վնասող բազմաթիվ ախտերի, որոնցից ազատվել չէինք կարողանում: Իսկ մեր բնության Արարիչը, Իր հայրական բարի և բարերար կամքով, մեզ՝ մարդկանցս համար, որ ընկանք, հայրենական երկրից տարագրվեցինք և, մեզ վնասող ախտերին դժնյա ծառայություն մատուցելով, կապանքների մեջ առնվեցինք, այդ անբնական ծառայեցնողներից մեզ փրկելու համար իջավ բարձունքներից՝ ըստ այս խոսքի. «Ելա Հորից և եկա աշխարհ» (Հովհ. ԺԶ 28), կամ՝ «Ես Հորից ելա և եկա» (Հովհ. Ը 42): Այսինքն՝ անմարմին և ճշմարիտ Հոր Միածին Խոսքը հարկադրված է լինում այնքան խոնարհվել, որ նաև մեզ նման մարմին է առնում, Նա, Ով երկնքից ու երկնային իմանալի էություններից էլ բարձր է: Մարմնանում է ո՛չ այլափոխությամբ, ինչպես չարափառներին է թվում, այլ մարդկային մարմնի մեջ է բովանդակվում՝ ըստ առաքյալի, որ ասում է, թե Նրա մեջ մարմնով բնակվեց Աստվածություն ամբողջությունը (տե՛ս Կողոս. Ա 19): Քանզի մնալով

ինչ որ կար՝ Խոսքը բնությամբ միացավ մարմնին և մեզ նման դառնալով հանդերձ՝ նույնությամբ պահեց Իր [աստվածային] ճշմարիտ էությունը, ուստի «հափշտակությունն չհամարեց Աստծուն Իր հավասար լինելը» (Փիլիպ. Բ 6): Քանզի այս վիճակում էլ ունի [Հայր Աստծո հետ] հավասարության պատիվը, այսպիսի իջման ու խոնարհման մեջ, երբ Խոսք Աստված ծառայի կերպարանք առավ և կամովին խոնարհեցրեց Իրեն՝ հագնելով մեր մարմինը մեր բնական հոգու և մտքի հետ միասին: Այդ պատճառով էլ ավելացվում է «մարդացավ» [բառը], որպեսզի Հերովդիանոսի ու Ապողինարի հետևորդները չցնդաբանեն, թե [Խոսք Աստծո]՝ մեզ նման դառնալը կիսամասնյա է⁹, և հիմարների ականջն ու միտքը չպղտորեն: Քանզի Նա, Ով Աստված է Աստծուց, Լույս՝ Լույսից, այդպես նաև ամեն ինչով, բացի մեղքից, ամբողջական ու կատարյալ մարդ է՝ սուրբ Կույսից:

Սուրբ հայրերը Նրա՛ մասին ասացին, թե պիտի իջնի [երկնքից], մարմնանա, մարդանա և մեզ նման՝ մարդու տեսքով, ծնվի: Ու-

րեմն Հոր Միածինը՝ Հիսուս Քրիստոսը, մեկ Տեր է՝ մեզ համար մարդացած և իր նախկին էությունից չբաժանված. մարդանալիս՝ Աստված, և ծառայի կերպարանքում՝ Տեր աստվածապես, մարմնի տկարության մեջ՝ զորությունների Տեր, մարդկանց չափի մեջ իր էությունն ամբողջական պահած՝ իբրև Աստված և ճշմարիտ Միածին, նաև կյանք, զորություն և իմաստություն: Իսկ ինչ չունեն, վերցրեց և միացրեց ունեցածին՝ տնօրինության [իրականացման] համար, և մարմնին հատուկ բաներն իրենը դարձրեց, ինչից հետո, անճառելի միության օրենքով, Աստծո մարդը Նրանն է և ո՛չ թե մի ուրիշի: Իսկ ովքեր հանդգնում են [Տեր Հիսուսին] երկու որդու բաժանել՝ ասելով, թե Դավթի զավակից եղած մարդուն կենդանի կերպով միացրել է իրեն և նրան տվել [Իր աստվածային] պատվից, փառքից և որդիությունից և [այսպիսով] իբրև արժանավոր մեկի՝ նրան իրեն պատվաստել, և Նա է, ասում են, համբերել խաչի [չարհարանքների], մեռել, վերակենդանացել, բարձրացել երկինք և Հոր աջ կողմում նստել, որպեսզի

Աստծո նման երկրպագվի բոլոր արարածներից, - ովքեր ցնդաբանելով այսպես են ասում, նախ՝ երկու որդու են պատվում, ապա՝ նաև [տնօրինության] խորհրդի նշանակությունը խեղում: Քանզի Քրիստոսը ոչ թե մարդուց վերածվեց Աստծո, ինչպես ասում են, այլ Խոսք Աստված եղավ մարմին, այսինքն՝ մարդ: Նաև ասում են, թե դատարկվել է, այսինքն՝ իբր նախ, Աստված լինելով, [աստվածային] ամբողջական բնությունն ունեւր, սակայն հետո՝ [մարդուն իրեն պատվաստելիս], դատարկվեց [այդ ամբողջությունից]: Սակայն ոչ թե դատարկությունից ամբողջության եկավ, այլ՝

Կատարելապես ճնվեց սուրբ Կույս Մարիամից.

(Ծնաւ կատարելապէս ի Մարիամայ սրբոյ Կուսէն)¹⁰.

Ամբողջական կերպով վերևից իջնելով՝ ամբողջական կերպով էլ խոնարհաբար մարդացավ անճառ միավորությունը:

[Առնելով] հոգի, մարմին ու միտք և այն ամենն, ինչ կա մարդու մեջ ըստ բնության, բացի մեղքից, ճշմարտապես և առանց որևէ կասկածի.

(Որ և հոգի, մարմին և միտք և ամենայն, որ ինչ է ի մարդ ըստ բնութեան բաց ի մեղաց, ճշմարտութեամբ և առանց կարծեաց իրիք)¹¹.

Ուրեմն այլևս ինչո՞ւ, այսքան ճշգրիտ հավատաբանությունից հետո, հեղաշրջում ու փոփոխում են ճշմարտությունը՝ ընդդիմանալով հոգեկիր¹² անձանց և Աստուծոց ավանդված Ավետարանին, որոնք մարմնացյալ Խոսքին ճանաչում են իբրև ճշմարիտ Աստված: Եվ ամեն տեղ խոսվում է Մե՛կ Որդու մասին՝ աստվածություն մե մարդկություն մե, որ երբ Աստծո Խոսքը մարդ դարձավ, մնաց նույն Աստվածը՝ Հոր կերպարանքով: Հետևաբար անխոտոր հետևենք սուրբ հայրերի շավիղներին՝ դավանելով Հայր Աստծուց ծնված Միածնին կուսական ծննդյամբ մեզ պես մարդ դարձած և մարմնի մեջ բոլոր [մարդկային կրքերը] կրած, մեղքից բացի, ինչպես ցույց է տալիս այս դավանության հաջորդ խոսքը:

Չարչարվեց, խաչվեց, թաղվեց, մեռելների հետ եղավ, գերեզման դրվեց և երրորդ օրը հարություն առավ.

(Չարչարեալ, խաչեալ, թաղեալ և ընդ մեռեալս լեալ, ի գերեզմանի եղեալ և յերիր ատոր յարուցեալ¹³).

Որ ըստ աստվածային բնություն անչարչարելի է Խոսքը, թող ոչ ոք սրանում չտարակուսի կամ չկարծի, թե գերագույն էությունը կարող է մահվան չարչարանքների տակ ընկնել. սակայն մարդանալիս Կույսի արյունից ու շնչից վերցնելու միջոցով [Իր] մարդկությունը ստեղծելով՝ դրանով նաև չարչարվելն է սեփականացրել: Աստվածաշունչը խոսում է Աստծո Խոսքի և չարչարանքի մեջ անչարչար Մնացողի՝ իբրև մարդ չարչարվելու մասին, որպեսզի խոստովանվի, որ մեր փրկությունն Աստծով է [իրականացել]: Որովհետև եթե Աստված էր և մարդ դարձավ՝ չդադարելով Աստված լինելուց, բնություն մե Արարիչը դարձավ արարածներից մեկը, Օրենսդիրը մտավ Օրենքի տակ, Աստված էր և առավ ծառայի կերպարանք՝ Տեր լինելուց չհրաժարվելով, Միածին-

նը «բազում եղբայրների մեջ անդրանիկ եղավ» (Հմմտ. Հռոմ. Ը 29), նմանապես էլ իբրև մարդ չարչարվեց մարմնով, սակայն իբրև Աստված անչարչարելի է դավանվում: Եվ քանի որ միշտ կենդանի է Հոր Ծնունդը, Ով կյանք և կենարար¹⁴ է, ինչպես նաև «ննջեցյալների առաջին պտուղը» (Ա Կորնթ. ԺԵ 20), իր մարմինը մահն ընդունող դարձրեց Աստծո շնորհով և ըստ Պողոս առաքյալի՝ ամենքի համար մահ ճաշակեց մարմնով (տե՛ս Եբր. Բ 9), որով էր հնարավոր չարչարվել, առանց սակայն Կյանք լինելուց հրաժարվելու: Ուստի իր մարմնով և ոչ թե Աստվածություն բնությամբ ընդունեց չարչարանքները, և Նա, Ով չարչարանքի մեջ անչարչարելի է, Նույնը նաև մահվան մեջ էր կենդանի և թաղվելիս մահվանն անենթակա, իսկ հարություն առնելով՝ մահվանն ու ապականությունը հաղթեց ու խափանեց, ինչպես ասում է մարգարեն և բացատրում առաքյալը. մահը խափանվեց՝ կյանքից պարտվելով, ինչի մասին հեզնաբար ասվում է. «Ո՛ւր է, մա՛հ, քո հաղթությունը, որով զորանում էիր, և ո՞ւր է,

դժո՛խք, քո խայթոցը, որով սպանում էիր» (Հմմտ. Օսեե ԺԳ 14, Ա Կորնթ. ԺԵ 55): Քանզի Կենարարի ձեռքով մեռար, Անարատի՝ խաչի վրա բարձրանալով խայտառակվեցիր և այժմ մեռած, անգործ ու անկենդան ես: Ըստ ձևի՝ սա հիշեցնում է Մովսեսի ողջախոհ օձը¹⁵, որն օրինակն էր և ցույց տվողը տերունական անմեղ մարմնի: Սա՛ է Տիրոջ հարություն արդյունքը, ինչից հետո նաև Նրա համբարձման դավանումն է ներկայացվում:

Հարություն առած Աույն մարմնով ելավ երկինք.

(Ելեալ յերկինս Աույն յարուցելովն մարմնով¹⁶).

Ինչպես և Ինքն ասաց. «Մարդու Որդին կելնի այնտեղ, ուր կար սկզբում» (Հմմտ. Հովհ. Զ 63): Սա հենց մարդեղություն խորհուրդն է: Կամ՝ «Կտեսնեք Մարդու Որդուն ելած ու նստած իր փառքի մեջ» (Հմմտ. Մատթ. ԻԶ 64): Եվ ըստ [[Գործք առաքելոց]-ի] պատմության՝ «Բարձրացավ, և ամպը ծածկեց Նրան նրանց աչքերից» (Գործք

Ա 9): Իսկ ըստ առաքյալի՝ «Նստեց բարձունքում՝ Մեծության աջ կողմում» (Հմմտ. Եբր. Ա 3), ինչը նաև ավելի վաղ հայտնվել էր մարգարեությունում. «Համբարձվեց Աստված օրհնությունում» (Սաղմ. ԽԶ 6), այսինքն՝ աստվածացած Մարդը, ում մասին հիացմունքով գոչում է մարգարեն. «Ո՞վ է սա, որ ելել գալիս է Եդոմից՝ արնանման բոսորագույն կարմիրով [ներկված]» (Հմմտ. Ես. ԿԳ 1)՝ երկրավորներիս սրբություն և գերվածների փրկության համար: Եվ քանի որ «նո՛ւյն մարմնով ելավ երկինք» ասվեց, այս ճշմարիտ խոսքով թող ամոթ կրեն ու սանձակոծ լինեն նրանք, ովքեր հիմարաբանում են, թե [Նրա] մարմինը երկրում է թողնվել, կամ օդում անհետացել, կամ էլ դրվել արևի և լուսնի վրա:

Եվ փառքով նստեց Հոր աջ կողմում.
(Եւ զի փառօք նստաւ ընդ աջմէ Հօր¹⁷).

Սա նույնպես Նրա մարդկության մասին է ասվում: Քանզի Աստվածությունում Որդին մի՛շտ է Հորն աթոռակից ու փառակից՝ բնավորաբար և ո՛չ թե ստացական կերպով ու հետնաբար¹⁸: Սակայն անճառելի Տնօրի-

նությունից հետո մարդկայինը Նրան է ասվում, և մարդուն վայել [այդ բաները] պատիվ ու փառք են, որովհետև Նրա մարդկությունն անբաժանելի է Նրա աստվածությունից: Մեկ և Նույն [Քրիստոսի] մասին է ասվում, և դավանվում է դեպի հայրական փառքը բարձրացած Աստծո Որդու՝ տեր լինելը: Ուստի նաև ասվում է.

Գալու է նույն մարմնով և Հոր փառքով՝ [դատելու ողջերին և մեռյալներին].
(Գալոց է նույն մարմնով և փառօք Հօր՝ [ի դատել գլխնդանիս և զմեռեալս]).

Նույն Ինքը հաջորդ անգամ Հոր փառքով գալու է՝ նորոգելու մեր ապականված բնությունը՝ Իր այդ մարդկությունն ահավոր, զարհուրելի, ինչպես նաև չքնադագեղ ցույց տալով: Քանզի [գալու է] ոչ թե փրկելու համար, ինչպես այժմ, այլ դատաստանի ընտրության համար՝ արդարների և մեղավորների, այդ ժամանակ տակավին ողջ գտնվողների և վաղուց մեռածների:

Իսկ արդար դատաստանից հետո արդյոք Նա ի՞նչ է լինելու: Ասվում է.

**Նրա թագավորությանը վախճան չկա.
(Թագաւորութեան Նորա չիք վախճան).**

Ըստ այս խոսքի. «Հակոբի տան վրա կլթագավորի հավիտյան» (հմմտ. Միք. Դ 7, Ղուկ. Ա 32): Նա հեթանոսների հույսն է, Նա պե՛տք է թագավորի, թշնամիներին դնի իր, այսինքն՝ իր անմահ մարդկության ոտքերի տակ և խափանի ողջերի վերջին թշնամուն՝ մահը, որը նախ իր կենարար հարուժյամբ ջախջախեց, իսկ համընդհանուր նորոգումից¹⁹ հետո այն անհետ կկորցնի և նորոգվածների մեջ անվախճան կյանքը կլթագավորեցնի՝ ամենքին ենթարկելով իր ճշմարիտ թագավորությանը:

Տիրոջ այս տնօրինության մասին հավիտենական հավատքի ճշմարիտ խոստովանությունն անելուց հետո սուրբ հայրերը նույն շարադրանքում [կարգեցին] նաև ամենասուրբ Հոգու աստվածաբանությունը՝ ապավինելով հենց Նրան՝ դավանության հոգեղեն խոսքի շնորհը Բաշխողին:

**Հավատում ենք նաև Սուրբ Հոգուն.
(Հաւատամք և ի Սուրբ Հոգին).**

Ինչպես Հորն ու Որդուն, քանի որ միասնական են: Նա հեղվում է աղբյուրի նման, ելնում Հայր Աստծուց և արարածներին բաշխվում Որդու միջոցով, ինչպես որ [Վերջինս] փչեց առաքյալների վրա՝ ասելով. «Առե՛ք Սուրբ Հոգին» (Հովհ. Ի 22): Ուստի Սուրբ Հոգին նույնպես Հայր Աստծուց է ու Աստված և ունի Հոր ու Որդու նույն ճշմարիտ էությունը: Սա՛ է սուրբ հայրերի անսխալ դավանությունը: Ասում են.

Հավատում ենք Սուրբ Հոգուն՝ անեղին ու կատարյալին.

(Հաւատամք ի Հոգին Սուրբ յանեղ և ի կատարեայ).

Սա այն պատճառով ավելացրին, որ ոմանք նաև [Սուրբ] Հոգուն անվանեցին արարած ու անկատար, ոչ իրական ու չինծու աստված: Սրանցից էր Մակեդոն²⁰ հայհոյիչը, ով, ըստ տերունական վճռի, թողություն չունի²¹: Իսկ մենք, որ ըստ սուրբ ու հոգեկիր անձանց՝ ընթանում ենք արքունական

պողոտայով, Սուրբ Հոգուն անեղ²² ու կատարյալ ենք դավանում: Անեղ՝ որովհետև Հոր բնությունից անճառելի բխում է՝ անձով տարբեր. ո՛չ իբրև ծնունդ, որովհետև սա Որդուն է հատուկ, սակայն Որդու պես անեղ, որովհետև Հոր բնությունից է: Եթե մեկն ասի, թե առաջ է գալիս, բխում կամ ելնում ձգմարտությունից, չի սխալվի, որովհետև Երրորդության թիվն ըստ անձերի պիտի պահվի, իսկ անեղությունն ընդհանուր պիտի դավանվի, ինչպես Հոր և Որդու դեպքում, նմանապես էլ Սուրբ Հոգու: Իսկ որ անեղ է, հայտնի է նրանից, որ ստեղծվածների արարիչն է, ուստի և Սուրբ Հոգուն խոստովանում ենք Հորն ու Որդուն արարչակից: Իսկ կատարյալ [ենք դավանում], որովհետև ըստ աստվածային բնության ու էության՝ ամբողջապես անթերի է, անկատարների կատարելագործող և ամենքին լցնող՝ երկնայիններին թե երկրայիններին: Ամենքի համար և ամենքի հետ է՝ կյանքով լցնելիս, շնորհներ բաշխելիս, սրբագործելիս, արդարացնելիս, առաջնորդելիս, ավարտին հասցնելիս: Եվ ինքը, բնությամբ տարբեր ու ա-

ռանձին լինելով և ամենքին տիրելով, իմանալիներից ու զգալիներից, հրեշտակներից ու մարդկանցից պաշտվում ու պատվվում է իբրև Հոր և Որդու պես ամեն ինչով կատարյալ. ինչպես Հայրը՝ չունենալով միայն հայրությունը, և ամեն ինչով կատարյալ, ինչպես Որդին՝ չունենալով միայն որդիությունը:

Ով խոսեց Օրենքում, Մարգարեներում և Ավետարաններում.

(Որ խոսեցաւ յՕրէնս և ի Մարգարէս և յԱւետարանս).

«Օրենքում»: «Աստծո Հոգին շրջում էր ջրերի վրա» (Ծննդ. Ա 2), Նա առաջին մարդու կենդանության և շնորհների Շունչն էր (Ծննդ. Բ 7), ով [առաջին մարդկանց] պատվիրանազանցության պատճառով վերադարձավ Փչողի մոտ, Ով ասաց. «Իմ Հոգին չի մնա այդ մարդկանց մեջ, քանի որ դրանք մարմին են» (Ծննդ. Զ 3): Աստծո այս Հոգին հայտնեց Ղամբքի մտքին նրա որդի Նոյի մասին, թե նա երկիրը կազատի տառապանքի անեծքից, որով Տերն անիծեց [առաջին մարդկանց]՝ հանցանքի պատճառով (Ծննդ.

Ե 29): Որովհետև արդարները, աստվածային Հոգով արժանանալով աստվածային հայտնությունների և Աստծո հետ խոսակցելու, Հոգու կյանքով դառնում էին կենդանի օրենք և Աստծո կենսատու օրենքի ուսուցիչ, ինչպես Մովսեսը, որ [դարձավ] Աստծո և ժողովրդի միջնորդ: Քանզի Աստծո Հոգով ստացավ աստվածագիծ²³ օրենքը (Ելք ԼԲ 15-16), նրա մտքում Հոգով տպվեց Վկայության խորանի տեսքը՝ իբրև Եկեղեցու խորհուրդ (Ելք ԻԵ-ԻԷ), նաև ինչպես նրա ներքին լուսագարդ միտքը՝ նրա դեմքը նույնպես աստվածային Հոգով լուսավորվեց (Ելք ԼԴ 29-35): Աստծո Հոգին լցրեց Բեսելիելին ու նրա ընկերակից արվեստագետներին, ովքեր զարդարեցին ու հարդարեցին [Վկայության] խորանը (Ելք ԼԱ 2-10): Աստծո Հոգին շրջում ու խոսում էր ժողովրդի հետ, Մովսեսը Հոգով ստացավ աստվածավանդ պատգամները, քահանա օժեց Ահարոնին ու նրա որդիներին (Ելք ԻԸ 1): Նույն Հոգուց Մովսեսը վերցնում տալիս էր բանակում գտնվող յոթանասուններկու ձեռերին (Թիվք ԺԱ 16, 24-30), և չէր նվազում նրա

մարգարեական անսպառ շնորհը: [Սուրբ Հոգին] սրանցով և նմանատիպ ձևերով խոսեց Օրենքում:

Իսկ մարգարեների մասին վկայությունները շատ են, որովհետև ինչ էլ խոսում էին, Աստծո Հոգով էին խոսում, ինչպես Դեբորա կինը՝ պատերազմում հաղթանակելու մասին (տե՛ս Դատ. Դ), և Գեդեոնը, որ բրդի օրինակով ցույց տվեց Աստծո Խոսքի մարդկային խոսակցությունը (տե՛ս Դատ. Զ 36-40): Աղոթական Հոգի ուներ նաև Աննա մարգարեուհին, որով Աստծուց պարզեց ստացավ ուխտադրյալ մանկանը, ում խանձարուրից ընծայեց Աստծուն, և նա Հոգու շնորհով դարձավ քահանա, մարգարե, ով մարգարեացավ Հիսուսի մասին, և թագավորներին Աստծո հրամանով օժող (տե՛ս Ա. Թագ. Ա - ԻԵ): Իսկ օծյալ Դավիթը Հոգու զորությունը և Սուրբ Հոգուց տրված մարգարեական շնորհով հոգիանում էր և ասում. «Ուղիղ Հոգի՛ նորոգիր իմ ներսում», «Քո Սուրբ Հոգին մի՛ հանիր իմ միջից», «Քո պետություն Հոգով հաստատի՛ր ինձ» (Սաղմ. Ծ 12, 13, 14), «Աստծո բերանի Հոգով լցվեցին երկնքի զորությունները»

(Հմմտ. Սաղմ. ԼԲ 6), «Թող Քո բարի Հոգին առաջնորդի ինձ» (Սաղմ. ձԽԲ 10), և նրա բոլոր սաղմոս-երգերն էլ մարգարեական հոգևոր նվագարան են: Այսպես էլ բոլոր մարգարեները Սուրբ Հոգով խոսեցին ամեն ինչ, ինչպես Որդու, այնպես էլ հենց Իր՝ Հոգու աստվածուծյան ու շնորհաբաշխուծյան մասին: Որովհետև իմաստնացած [Սողոմոնը] նրանով ասաց. «Տիրոջ Հոգին լցրեց տիեզերքը» (Իմաստ. Ա 7): Իսկ Եսային էլ [Սուրբ Հոգու]՝ Միածնի վրա իջնելու և խորհուրդը մեզ փոխանցելու մասին ասաց. «Կիջնի Աստծո Հոգին՝ իմաստուծյան ու հանճարի, խորհրդի ու զորուծյան, գիտուծյան, աստվածպաշտուծյան և Աստծո երկյուղի Հոգին» (Հմմտ. Ես. ԺԱ 2-3): Մարգարած Աստծո անունից էլ ասում է. «Տիրոջ Հոգին Ինձ վրա է, այդ պատճառով էլ օծեց Ինձ» (Ես. ԿԱ 1): Իսկ մի ուրիշն [ասում է]. «Ամենակալի Հոգին զորացրեց ինձ», մի ուրիշն էլ՝ «Ես լցվեցի Տիրոջ զորուծյան Հոգով» (Միք. Գ 8), և՝ «Տերը, Տերն ուղարկեց ինձ և նրա Հոգին» (Ես. ԽԸ 16): Հայր Աստծո անունից էլ՝ «Իմ Հոգին, որ ձեր մեջ է» (Անգե Բ 6):

Նաև Աստծո Հոգով էին Աստվածուծյան մասին հայտնող տեսիլքները երևում նրանց առաջ, ինչպես որ Եսային բարձրացած աթոռի վրա նստած Աստվածուծյանը տեսավ (տե՛ս Ես. Զ 1), և Եզեկիելը նույնպես Աստվածուծյանը տեսավ չորս կենդանիների կառքին բազմած և ասում էր, որ Աստծո Հոգին էր շարժում անիվները (տե՛ս Եզեկ. Ա), մի ուրիշ տեղ էլ՝ «Հոգին վերցրեց ինձ» (Եզեկ. ԺԱ 1), և՝ «Հոգին բարձրացրեց ինձ» (Եզեկ. Գ 14): Իսկ Դանիելը Հոգով տեսավ աստվածաբանչ տեսիլքը, ուր աթոռներն ընկան, և Հինավուրց Աստվածը նստեց՝ բյուրավոր ծառայողների կողմից սպասավորվելով, նույնին տեսավ նաև Մարգու Որդու տեսքով և երկնքի ամպերով գալիս (տե՛ս Դան. էջ 9-14): Սրանք և սուլյակիսի բազմաթիվ տեսիլքներ ու հոգևոր խոսակցուծյուններ են ցույց տրվում Օրենքում ու Մարգարեների գրքերում, նաև՝ Ավետարաններում:

Օրինակ՝ ավետարանվեց Կույսին. «Սուրբ Հոգին կգա քեզ վրա» (Ղուկ. Ա 35), «Եվ նա, Ով ծնվելու է քեզանից, Սուրբ Հոգով է» (Հմմտ. Ղուկ. Ա 35): Նույն Հոգին լցրեց

նաև Եղիսաբեթին և մանուկ Հովհաննեսին՝ նրա որովայնում. մեկը խայտաց, մյուսը թարգմանեց. «Օրհնյալ ես դու կանանց մեջ, և օրհնյալ է քո որովայնի պտուղը» (Ղուկ. Ա 42), «և Ով ծնվելու է քեզանից, Աստծո Որդի է»: Նաև Սուրբ Հոգով մաքրված Կույսը, երբ Խոսք Աստծուն իր որովայնում հղացված ունեք, գոհացավ մեծագույն պարգևից՝ ասելով. «Հոգիս կմեծարի Տիրոջը» (Ղուկ. Ա 46): Մարգարեաբար գոհացավ նաև Զաքարիան Կարապետի ծննդյան ժամանակ և օրհնեց Հայր Աստծուն՝ Դավթի զավակից ըստ մարմնի ծնվելիք Միածնի համար. «Օրհնյալ է Իսրայելի Տեր Աստվածը, որ մեզ այցելեց և Իր ժողովրդին փրկություն բերեց, բարձրացրեց գորավոր եղջյուրը, որի մասին ասաց, թե Դավթից պիտի ծագի» (Հմմտ. Ղուկ. Ա 68-70), իսկ ծնված մանկան՝ [Հովհաննեսի] մասին ասաց, թե Բարձրյալի մարգարեն պիտի լինի (տե՛ս Ղուկ. Ա 76): Նույն Հոգուց շարժվելով՝ նաև ծերունի Սիմեոնը գիրկն առավ [մանուկ Հիսուսին], գգվեց և աղերսանքով դիմեց արձակելու իր կյանքի կապանքները, քանի որ Մանկանը

դավանեց իբրև Տեր և կյանքի ու մահվան իշխան (տե՛ս Ղուկ. Բ 29): Նույն ժամին նաև Աննա մարգարեուհին գոհացավ Աստծուց՝ դավանելով Մանկանն իբրև Իսրայելի փրկիչ և Երուսաղեմի մխիթարություն (տե՛ս Ղուկ. Բ 38): [Հիսուս Մանկան] մարմնի աճելը նույնպես Սուրբ Հոգով էր. ավետարանագիրն ասում է, որ Մանուկն աճում էր և իմաստությունը լի գորանում, և Աստծո, այսինքն՝ փառակից Հոգու շնորհը նրա վրա էր (տե՛ս Ղուկ. Բ 52):

Սրանք Սուրբ Հոգու խորհրդական խոսքերն են, որ խոսեց նախ Օրենքում ու Մարգարեների գրքերում, ապա Ավետարաններում:

Ով Հորդանանում աղավնու տեսքով իջավ Միածնի վրա, Հոր ձայնի հետ միասին քարոզեց ուղարկված Որդուն և [բնակվեց սուրբերի մեջ].

(Որ էջն ի Յորդանան աղաւնակերպ իջմամբ ի վերայ Միածնի և քարոզեաց զառաքեալն Որդի՝ ընդ ձայնի և հայրականի [և բնակեաց ի սուրբս]՝²⁴).

Նույն Հոգուց [Հիսուսը] տարվեց անա-

պատ, որ չարից փորձվի և ձեռք բերած մարդկային բնությամբ հաղթի, երբ Նրանում ասես լուել էր աստվածային էությունը, Այն, որ ոչ մի օգնականի կարիք չունի: Սակայն Հիսուսից չէր հեռանում Սուրբ Հոգու աներևույթ Անձը, ինչպես նաև Հոր [Անձը]: «Եվ Հիսուսը Սուրբ Հոգու գործությամբ,- ասում է ավետարանագիրը,- վերադարձավ Գալիլեա» (Ղուկ. Դ 14): Դրանից առաջ Աստծո Հոգին եղել էր Հովհաննեսի վրա անապատում, ուր նա եկել էր իր մոտ եկողներին քարոզելու մկրտություն՝ ապաշխարություն համար: Եվ երբ Հիսուսը Հոգու գործությամբ վերադարձավ անապատից, Նրա մասին լուրը տարածվեց այդ գավառի բոլոր կողմերը: Նա մտավ ժողովարան, և Նրան տվեցին Եսայու գիրքը, որ ընթերցի, սակայն ո՛չ որ պատվվի իբրև ուսուցիչ, այլ [տվեցին] իբրև [Սուրբ] Գրքին անտեղյակ մեկի: Իսկ Նա վեր կացավ ընթերցելու և Գիրքը բանալով՝ գտավ այն տեղը, որ պատշաճում էր այդ ժամին. «Տիրոջ Հոգին ինձ վրա է, այդ պատճառով էլ օծեց ինձ» (Ես. ԿԱ 1). Աստվածություն և մարդկություն միավոր-

րությունն է «օծյալ» կոչում: Եվ Սուրբ Հոգին Նրա վրա էր՝ իբրև վկա և իրագործիչ Նրա անճառելի տնօրինության՝ Նրա ծննդյան և մկրտության ժամանակ: Նաև երբ հրեաները բամբասում էին, թե Բեեղզբուղով է դեերը հանում, ասաց. «Աստծո Հոգով եմ դեերը մարդկանցից հանում: Տեր Աստված իր իշխանությամբ հասել է ձեզ վրա» (Հմմտ. Մատթ. ԺԲ 28): Եվ չարչարանքի ժամին էլ, իր աշակերտներին մխիթարելու համար, Տերը նրանց ասաց. «Ես կաղաչեմ Հորը, և ձեզ կտա Մխիթարիչ Սուրբ Հոգին» (Հմմտ. Հովհ. ԺԴ 16): Իսկ հարությունից հետո, երբ բարձրանում էր Հոր մոտ, դարձյալ խոստացավ ուղարկել Հոր Ավետիսը՝ Սուրբ Հոգին, որպեսզի Նրանով բարձունքներից ընդունենին հրաշագործության և շնորհաբաշխության գործությունը: Եվ ըստ խոստման՝ Նա եկավ և նրանց հրազինեց հրեզեն լեզուներով՝ կյանքի խոսքն ազգերի լեզուներով քարոզելու համար:

Եվ այսպես՝ սրանցում մահվանից [հետո] առավոտը բացվեց, երբ սուրբ Ժողովը Հավատի Հանգանակում ներկայացրեց Սուրբ

Հոգու աստվածաբանությունը՝ [ասելով]. «Օրենքում, Մարգարեններում և Ավետարաններում»: Այնուհետև ներկայացնում է Սուրբ Հոգուց անբաժան տվչությունները. որովհետև անաբայաների միջոցով Նա քարոզվեց աշխարհի [բոլոր] մասերում, «բնակվեց սուրբերի մեջ» և սրբագործեց ու իր սուրբ շնորհներով բնակվում է սրբվածների մեջ: Եվ Նրանով է արմատ ձգում Ընդհանրական Եկեղեցու հավատը՝ Սուրբ Երրորդություն [Անձերի] համագոյություն դավանանքը, ինչպես և սովորեցնում է մեր այս գրածը:

Հավատում ենք նաև այս մեկ և միակ ընդհանրական առաքելական Եկեղեցուն.

(Հաստատված և յայսմ մի միայն ընդհանրական կաթողիկէ առաքելական եկեղեցի²⁵).

Պողոս [առաքյալը] Քրիստոսի և Նրա մարմին Եկեղեցու օրինակով մեծ է ցույց տալիս աստվածապաշտության խորհուրդը, որը ծածկված էր հավիտյաններից ու սերունդներից, և այժմ այն բազմապատիկ իմաստությունն Աստծուց հայտնվեց երկնային իշխանություններին ու պետություններին (տե՛ս Եփես. Ե 32, Կող. Ա 26), որովհետև

ուև Աստված մարդացավ և մարդուն աստվածացրեց, տարավ նստեցրեց բարձունքներում՝ Մեծություն աջ կողմում, և [մարդացյալ Քրիստոսը] միշտ այնտեղ է մնում, ինչպես ընդունում է սուրբ Եկեղեցու՝ Նրա Մարմնի հավատքը. որովհետև մարմին ենք Նրա մարմնից և հաստաբեստ ոսկր Նրա ոսկրերից՝ հավատով անխախտ ու անախտ կերպով միավորված (տե՛ս Եփես. Ե 30): Քանզի գլխասեր Հայրը Սուրբ Հոգով և Հիսուս Քրիստոսով երկնային դարձրեց մեզ՝ երկրային ծնունդներին, և Քրիստոսով նվաճեց մեզ մեկ միություն կազմելու համար՝ միասնական հավատի հաստատմամբ, կենսածնունդ Ավագանից մեկ մկրտություն, ինչպես և հաջորդաբար ասվում է:

Մեկ մկրտություն.

(Ի մի մկրտությու).

Ինքը Փառքի Տերը հարությունից հետո պատվիրեց առաքյալներին գնալ և աշակերտ դարձնել հեթանոս ժողովուրդներին, ամենքին մկրտել Հոր, Որդու և Սուրբ Հոգու անունով և անաղարտ պահել սիրո ու սրբություն իր պատվիրանը (տե՛ս Մատթ.

ԻԸ 19-20): Եվ քանի որ մեկ մկրտութեան մասին խոսեց, երկրորդն արգելեց և հրեական լվացումներից տարբեր մի մկրտութիւն հաստատեց: Որովհետև ինչպես մեկ է Տեր Աստված Հայրը, մեկ է Հայր Աստծո Որդի Տեր Հիսուս Քրիստոսը, և մեկ է Հորն ու Որդուն փառակից Սուրբ Հոգին, նույն Ինքը Որդին, որ մարդկային [բնութեանը] միացավ, Երրորդութիւնից մեկն է, և նաև մեկ է առաքելական դավանմամբ Նրա վրա շինված ու հաստատված Ընդհանրական Եկեղեցին, նմանապես էլ մեկ է մկրտութիւնը: Որովհետև ինչպես հնարավոր չէ, որ մեկը երկինք ելնի և Քրիստոսին այնտեղից իջեցնի, ինչպես և գրում է Պողոսը, կամ դժոխք իջնի և Քրիստոսին մեռելների միջից հանի (տե՛ս Հռոմ. Ժ 6-7), որովհետև մեկն է Նա, Ով իջավ ու բարձրացավ և այլևս մահվամբ չի իջնելու երկրի սանդարամետը, այդպես էլ մենք, որ մեկ անգամ իջանք Ավազանի ստորին ջրերի մեջ՝ [մկրտվելով] Քրիստոսի մահվամբ ու կենսաբեր հարութեամբ, և Նրա հարութեան խորհրդով բարձրացանք-ելանք այնտեղից, այլևս հնարավոր չէ, որ նույն

տեղն իջնենք երկրորդ մկրտութեամբ: Քանզի չկա այլ Քրիստոս այն Մեկի փոխարեն, որ կարողանա նույն կերպ մաքրել ու մեղքի մեռելութիւնից կենդանացնել. կա միայն Մեկը, Ով մի անգամ մեռավ ու ինքնիշխանաբար հարութիւն առավ, այլևս չի մեռնելու, և մահը Նրան այլևս չի տիրում՝ առաքյալի հաստատուն վկայութեամբ (տե՛ս Հռոմ. 2 9): Ուստի ինչպես մեկ է Եկեղեցու հավատը մեկ Տեր Հիսուս Քրիստոսի հանդեպ, մեկ է նաև սրբարար մկրտութիւնը Հոր, Որդու և Սուրբ Հոգու անունով: Սա սովորում ենք նաև առաքելական խոսքով, թե քեզ պետք չէ հեռու տեղ ընթանալ, դավանման խոսքը մոտ է քո բերանին, և հավատը՝ քո սրտում (տե՛ս Հռոմ. Ժ 8), թե մեկ է Տեր Հիսուս Քրիստոսը՝ Հայր Աստծո փառքի մեջ (տե՛ս Փիլիպ. Բ 11). Նա մեր արդարութիւնն է և փրկութիւնը (տե՛ս Ա Կորնթ. Ա 30), և մենք, որ մկրտվեցինք, Նրա մահվամբ մկրտվեցինք (տե՛ս Հռոմ. 2 3) ու Նրա հարութեամբ նորոգվեցինք: Ուստի «մեկն է Տերը, – ասում է [առաքյալը], – մեկն է հավատը, և մեկն է մկրտութիւնը, ինչպես մեկն է Հայր Աստ-

ված» (Հմմտ. Եփես. Դ 5), եւ մեկն է Հիսուս Քրիստոսը: Այդպէս նաև մենք ենք մեկ մարմնով մկրտովել՝ հրեա թե հեթանոս, ծառա թե ազատ, և շնորհի մեկ Հոգի ընդունել (տե՛ս Ա Կորնթ. ԺԲ 13):

Ուստի ըստ չարափառների՝ երկու Որդի չենք ճանաչում՝ մեկը՝ բնությամբ, մյուսը՝ հարակցությամբ, այլ միևնո՛ւյն Խոսք Աստված Կույսի որովայնում Իրենը դարձրեց կատարյալ մարդկությունը: Հետևաբար [այս միությունն] անշփոթ և առանց բաժանման ենք դավանում՝ ըստ ավետարանական խոսքի. «Խոսքը մարմին եղավ և բնակվեց մեր մեջ» (Հովհ. Ա 14)՝ Իր ճշմարիտ [աստվածային] էությունը չփոխարինելով և չայլափոխելով: Որպեսզի ոչ ոք չկարծի, թե Խոսքն ու Նրա մարդկությունը տարբեր որդիներ են, [Պողոս առաքյալն ասում է], որ միևնո՛ւյն Որդին ու Տերն են՝ Հայր Աստծո փառքի մեջ (տե՛ս Փիլիպ. Բ 11): Նա որևէ բան չկորցրեց Իր ճշմարիտ [աստվածային էությունից] և ոչինչ չհավելեց կատարյալ, անկարող էությանը, այլ մնաց ինչ որ կար և ընդունեց ինչ չուներ՝ անճառելի միութ-

յուն կազմելով, ինչպէս Ինքը՝ անհաս Իմաստությունը գիտի: Իսկ մենք սրբազան Հայրերի ավանդը պահողները ե՛նք և կլինե՛նք հավիտյան, որպեսզի մեկ մկրտությամբ ընդունած լինելով մեկ դավանությունը՝ մեր անձը սրանում հաստատ պահենք: Իսկ ով մկրտությունից հետո հանցանք է գործում, սուրբ Հայրերը [Նրա համար] ապաշխարություն են սահմանում՝ ըստ հետևյալ խոսքի.

**Ապաշխարությանն ու մեղքերի թողությանը.
(Յապաշխարութիւն և ի թողութիւն մեղաց).**

Որպեսզի մարդիկ բոլորովին անհույս չմեռնեն և մի անգամ գլորվելուց հետո շարունակ մեղքի մեջ չմնան, սահմանում են ապաշխարությունը, խոստովանությունն ու արտասուքը: Եվ սա [անում են] անողորմ, անբարեսեր և անգորով Նովատիանոսի²⁶ հերձվածը խափանելու համար, քանի որ նա նույնիսկ հալածանքների ժամանակ գլորվածների ապաշխարությունը չընդունեց: Իսկ սրանք²⁷ Տիրոջ կամքի և հրամանի համաձայն խոսեցին ապաշխարության և մեղքերի թողության մասին, ինչպէս մարգարեն

էլ նախ խոստովանութիւնն է սահմանում. «Խոստովանի՛ր Իմ առաջ Քո մեղքերը» (Հմմտ. Ես. ԽԳ 26), Դավիթն էլ աղերսելով ասում էր. «Իմ մեղքերն իմ առաջ են ամեն ժամ» (Հմմտ. Սաղմ. Ծ 5), իսկ Հովհաննեսը հայտնաբար աղաղակում էր. «Ապաշխարե՛ք և հավատացե՛ք ավետարանին» (Մարկ. Ա 15), և դրանով էր մկրտում: Թեև սրանք վերաբերում են նախքան Մկրտութիւնը եղած [ապաշխարութեանը], սակայն Տիրոջ քաղցր խոսքը հաստատում է, թե միշտ է կանչում ապաշխարութեան «լուծը» կրելու՝ ասելով. «Եկե՛ք Ինձ մոտ, մեղքերից հոգնածներ և ափսոսանքով լինողներ, և ես ձեզ հանգիստ կպարգևեմ» (Հմմտ. Մատթ. ԺԱ 28): Սա հաստատում է նաև «Անիրավ տնտեսի» առակով, թե նա իմաստութեամբ վարվեց և վախճանին մոտենալով՝ նաև խոստովանութեամբ ջնջեց պարտավորութեան գիրը: Եվ [տերը] գովեց, ասում է, անիրավ տնտեսին, որ վախճանի ժամին նեղութեան և անհուսութեան մեջ չընկավ (տե՛ս Ղուկ. ԺԶ 1-8): «Սա է Իմ Հոր կամքը, - ասում է [Տերը], - որ ոչ ոք չկորչի» (Հմմտ.

Մատթ. ԺԼ 14, Հովհ. Զ 39-40), այլ ամենքն ապաշխարութեամբ հասնեն կյանքին: Արդ, այս ամենն իմանալով՝ երկրորդ մկրտութեան ակնկալիքը թող ոչ ոք չունենա, այլ մեղքերը լվա չարչարանքով ու արտասուքով և թողութիւնն ստանա Նրանից, Ով ասաց. «Արդարների՛ն չեկա ապաշխարութեան կանչելու, այլ մեղավորների՛ն» (Ղուկ. Ե 32):

Սրանից հետո նաև հանդերձյալ նորոգման հավատն է հաստատվում [հետևյալ] խոսքով.

Մեռելների հարությանը.

(Ի յարութիւն մեռելոց).

[Սա սահմանեցին]՝ հավատալով առաքելական վկայութեանը, թե ինչպես Քրիստոսը մեռելների միջից հարութիւնն առավ, այդպես էլ մենք ենք կյանքի նորոգութիւնն ստանալու: Շատ օրինակներ էլ Տերը կենսատու Ավետարանում է ճշմարտապես ցույց տալիս. «Ինչպես Հայրն է հարութիւնն տալիս մեռելներին, այդպես էլ Որդին է հարութիւնն տալիս» (Հովհ. Ե 21), և՛ «Կուղարկի Իր հրեշտակներին, և կհավաքեն Նրա

ընտրյալներին» (Մարկ. ԺԳ 27): Այս մասին Դանիելն էլ է նախաձայնել. «Ամենքը հարույթյուն կառնեն, ոմանք՝ կյանքի համար, ոմանք էլ՝ հավիտենական ամոթի» (Դան. ԺԲ 2): Եվ Եզեկիելն էլ հաստատում է չորացած ոսկորների միմյանց միանալու և կյանք ստանալու մասին. «Ոսկրը ոսկրին մոտեցավ, - ասում է, - և հոգապատվեցին, ելան, ոտքերի վրա կանգնեցին: Նրանց մեջ շունչ փչեց» (Եզեկ. Լէ 7-10) և այլն: Իսկ առաքյալը կորնթացիներին ուղղված թղթում հաստատում է հարույթյունը բազում օրինակներով, մանավանդ Տիրոջ հարույթյամբ, որով վերացնում է ամեն երկբայույթյուն և սաղուկեցիների աղանդը: Սուրբ հայրերն ահա սրանցով հաստատեցին մեռելների հարույթյան հանդեպ հավատքը: Այնուհետև կցում են նաև [հետևյալը]՝

Հոգիների ու մարմինների հավիտենական դատաստանին.

(Ի դատաստանն յաշխտեցից հոգւոց և մարմնոց).

Այսինքն՝ Աստծո արդար դատաստանին՝ յուրաքանչյուրի բարի կամ չար խոսքերի և

գործերի անվրեպ հատուցմանը: «Հոգիների և մարմինների», որովհետև կան հոգեկան սխալանքներ, ինչպես սատանայի և դևերի ամբարշտույթյունը, ինչպես նաև խորհուրդներով նրանց նման ամբարտավան ու հպարտ մարդկանց, ովքեր չարակամ են և Աստծուն հայհոյողներ: Եվ չարասերների գործն է Աստծո ընտրյալների առաքինություններին նախանձեղն ու [նրանց] ատելը: Եթե նույն վիճակի մեջ մնան, անաչառ ընտրույթյան ժամանակ իրավացի դատաստանով կհատուցվի նրանց: Իսկ «մարմինների»՝ որովհետև [մարմինը] սաստիկ ցասման, աղտեղի ցանկության, զազանական ու անասնային, ոչ բանական հարձակումների գործիք է դառնում: Նա նույնպես վերջում պիտի պատժվի, եթե չուղղվի, կամ պսակվի, եթե ուղղության գա, որովհետև «Տերն արդար է Իր խոսքերում և անբասիր՝ Իր հաղթանակի մեջ» (Հմմտ. Սաղմ. Ծ 6): Եվ քանի որ կրկնակի արդար հատուցում է հաստատել՝ ըստ էության և գործի, հույսով սպասենք, ինչպես և «Հավատամբի» կարգն է ուսուցանում:

Երկնքի արքայությանն ու հավիտենական կյանքին:

(Յարքայութիւնն երկնից և ի կեանսն յաւիտենականս):

Սա բոլոր իմանալի բարիքների գլուխն ու ավարտն է: Հենց սրա համար սահմանվեցին Օրենքը և [գրվեցին] Մարգարեական գրքերը: Սրանով է լրման հասնում առաջին արդարների հավատքը: Այս արքայության և կյանքի գրավականը դարձավ մեր այն նորոգությունը, որն ընդունեցինք Հիսուս Քրիստոսով, Ով մեզ տիրեց հավատով ու արդարությամբ և խոստացավ մեզ հետ լինել այս պաշտամունքի արարողությամբ²⁸, որով ահուգողով պաշտում ենք Նրան: Մեր հույսը հաստատուն է ավետիսի շնորհի գրավականով. քանզի նախկինները հավատքի ավետիսի խոսքը միայն լսեցին և խոստման հույսով ուրախացան, իսկ մենք Հոգու շնորհին հասանք և համարում ենք, թե արդեն իսկ ընդունել ենք անսպառ բարիքները: Եթե սրանից կամովին չգլորվենք-ընկնենք և շնորհագուրդ չգառնանք ճշմարիտ գիտությունն ընդունելուց հետո, Աստծո կողմից ամեն ինչ

հաստատուն ու լիակատար է, և արդեն իսկ եկել հասել է այն արքայությունը, որի մասին Քրիստոսն ասաց, որ մեր ներսում է (տե՛ս Ղուկ. ԺԷ 21), և որի մասին սովորեցրեց խորհրդական աղոթքում. «Թող մեզ վրա արքայությունը գա» (Հմմտ. Մատթ. 2 10), որպեսզի ոչ թե չարասերի կամքը դարձյալ իշխի մեզ վրա, այլ Նույն Ինքն Ստեղծչի և Արարչի անսահման բարիքները: Հանապազօրյա աղոթքներով խնդրենք արժանանալ սրան՝ Նույն Իրենով՝ մեր Աստված և Տեր Հիսուս Քրիստոսով, Ում, իբրև պարտք, օրհներգություններ մատուցենք սրտով ու շուրթերով, հավատով ու խոստովանությամբ՝ Հոր և Ամենասուրբ Հոգու հետ, այժմ և միշտ և հավիտյանս հավիտենից: Ամեն:

ՄԵԿՆՈՒԹՅՈՒՆ
«ՀԱՅԻ ՄԵՐ»-Ի

Հայր մեր, որ երկնքում ես

Մեր Փրկչից իր ժառանգակիցներին ավանդված աստվածային այս աղոթքը հոգեկիրներին¹ շատերը կամեցողներին ներկայացրին ընդարձակ քննություն, ինչը միշտ օգտակար է մեզ և բոլոր նրանց, ովքեր ջանասիրաբար ընթերցանություն են զբաղվում: Ուստի նրանց [մեկնությունները] մեր առջև ունենալով՝ հարկ չկա, որ նույնը քնենք, այլ մի փոքր շարադրելով՝ միայն մեր խոսքի կարգն ամբողջական պահենք²:

Հայր մեր, որ երկնքում ես

Ով [մեկին] իբրև հայր է ընդունում, իրեն որդիության սահմանի տակ է դնում: Սրանց միջև թշնամության ռիս չի արմատանում, այլ եթե որդին ստահակություն է ցուցաբերում, հայրը բնական գուժով ու իմաստությունով ներում է և ներողամտությամբ նրան միշտ իր ենթակայության տակ պահում: Հայրական կամքի այս մեծահոգությանը ծանոթ է որդին, ուստի սիրո կապը չի խզում

ապստամբելու հետ մեկտեղ նաև հուսահատ-
վելով: Հապա ի՞նչ. որպես մանուկ մեղան-
չում է և դարձյալ դիմելով՝ «Հայր» անունը
խոստովանում, իսկ հայրն էլ ներելով՝ նրան
թևերի մեջ առնում գրկախառնվում է: Սա-
կայն ծառայի հանդեպ այս սովորական վե-
րաբերմունքը չունի, քանի որ տիրոջ ու ծա-
ռայի միջև չկա բնական գուլթի շողկապը.
երբ [ծառան] մեղանչում է, ինքը զարհու-
րում է, տերը՝ պատժում: Իսկ Քրիստոսի Ե-
կեղեցին Հայր Աստծո համար ծառայություն
կարգում է, այլ որդեգրություն, քանի որ
Քրիստոսն ասում է. «[Ելնում եմ] Իմ Հոր և
ձե՛ր Հոր մոտ» (Հովհ. Ի 17): Ուստի մեղքե-
րով ապստամբելու դեպքում քրիստոնյան
չի զարհուրում, այլ բնական գուլթը հիշելով՝
աներկյուղ պատկառանքով դիմելով Հորը՝
ասում է. «Հա՛յր մեր, որ երկնքում ես»: Այ-
սինքն՝ թեպետ երկինքն ու երկիրը փառ-
քովդ ու զորությունքդ լի են, սակայն Դու՝
էությունքդ անհաս ինքնությունդ, բազմած
ես Քո սեփական աթոռին՝ երկնքում: Լսի՛ր
իմ հառաչանքը այդտեղ՝ երկնքում, ուր և
մեզ մարմնակից Քո Որդին մտավ մեզ հա-

մար իբրև քահանա և բարեխոս. լսի՛ր ինձ
համար եղած Նրա [խնդրանքը], նաև իմը,
որ Քեզ հետ խոսակցում եմ, որ Նա դեպի
Քեզ առաջնորդի:

Իսկ ի՞նչ է այն խնդրանքը, որ հայցում
ես Աստծո, Ում Հայր խոստովանեցիր, ամե-
նաբաշխ կամքից, ո՛վ մարդ, հայտնի՛ր: Եթե
արժանի գտնվեցիր հրեշտակների համար
սոսկալի, իսկ քեզ համար ընտանի անվամբ
դիմելու, խնդրանքներիդ մեջ տարակուսող
մի՛ եղիր, այլ սփռի՛ր Նրա առաջ համարձա-
կապես:

Թող անունդ սուրբ լինի

Սա խնդրանքների մեջ ոչ միայն կարգով
է առաջինը, այլև զորությունքդ, որովհետև
այս աղոթքի բոլոր խոսքերն ընթացքի կարգ
ունեն, ինչպես և պատրաստվում ենք սովո-
րել, քանզի բարեկարգության Աղբյուրն
այստեղ ինչպե՞ս իր սովորությունից կվրի-
պեր. ուստի նախ սա՛ սովորեցրեց Հորից
խնդրել. «Թող անունդ սուրբ լինի»: Այս
խոսքի բացատրությունը և այս խորհրդի
գիտությունը չենք կարող վերցնել մի ուրիշ

աղբյուրից, եթե ոչ հենց Տիրոջ՝ մի ուրիշ տեղ սովորեցրածից. թերևս դրանք միմյանց հետ համեմատելով՝ կարողանանք իմաստների լույսը մեզ համար փայլեցնել: Երբ Քրիստոսն աղոթում էր Հորը առաքյալների համար և նրանց հետ միաժամանակ՝ աշխարհի, սա՛ էլ ավելացնելով Հորն ուղղեց. «Ինչպես Ինձ ուղարկեցիր աշխարհ, ես էլ նրանց ուղարկեցի և նրանց համար ես Ինձ մաքուր (սուրբ) եմ դարձնում, որպեսզի նրա՛նք էլ մաքրվեն ճշմարտությամբ» (Հովհ. Ժէ 18-19): Իսկ Պողոսը եփեսացիների երեցներին իր մասին ասում էր. «Այսուհետև ես մաքուր եմ ձեր արյունից, որովհետև չխուսափեցի օգտակարը պատմելուց» (Հմմտ. Գործք Ի 26-27): Ահա առաքյալի միջոցով ցույց տրվեց Տիրոջ՝ Իր աշակերտների համար մաքուր դառնալու իմաստը, իսկ Տիրոջ միջոցով՝ Հորից մեր այս խնդրանքի³: Որովհետև աշակերտների համար Քրիստոսի մաքուր դառնալն այն էր, որ ամենայն իմաստությամբ նրանց սովորեցրեց ու վարժեցրեց, ինչից հետո և աղոթեց նրանց համար. եթե դրանից հետո հանցանք գործեին, ի-

րենք էին իրենց դատապարտողը: Այդպես էլ Պողոսն ուղարկվեց իբրև քարոզիչ. եթե եփեսացիներին սովորեցրած չլինեք, նրանց արյունից մաքուր չէր լինի. որովհետև տեսուչ էր, և նրանց չզգուշացնելու դեպքում նրանց արյունն իր ձեռքից էր պահանջելու Աստված. իսկ զգուշացնելուց հետո մաքրվեց: Այդպես էլ մեր Տերը մեզ սովորեցրեց Հորն ասել, թե՛ ինչպես որ քահանային հրամայեցիր ունեցած խոսքով ու իմաստությամբ միշտ զգուշացնել մեղավորին՝ չար ճանապարհից հեռու մնալու, և [նրա] արյունից իրեն մաքրել, այդպես էլ Դու ես մեզ վրա տեսուչ և ամենատես աչքերովդ միշտ տեսնում ես չարի փորձանքները, որ սերմանում է մեր տկար բնության մեջ, գիտես նաև այդ պատճառով [հասանելիք] Քո պատիժների որքանությունը: Իսկ մենք, մարմնի գործերի պատճառով խավարած լինելով, ոչ իմանալի⁴ թշնամու նետերից հասնող փորձանքներն ենք տեսնում և ոչ Քո պատիժների չափը: Ուստի աղաչում ենք, որդրմի՛ր. մաքրի՛ր Քո անունը Քո ժողովրդի արյունից՝ նախախնամությամբդ միշտ արթնաց-

ներով մեզ դեպի Քո փառքի հանդեպ սերն ու պատժիդ հանդեպ երկյուզը և տալով թշնամու գաղտնի նետերի դեմ գիտություն ու պատերազմի մեջ գործություն: Եթե խնդրելու միջոցով սրանք ստանանք Աստծոց, երբ վայելողներս նույն կերպ մեղանչենք, պատժելու դեպքում Նրա անուկը մաքուր կլինի մեր արյունից, ինչպես որ Քրիստոսինը մաքրվեց Նրա մեղանչած աշակերտի՝ Հուդայի առնչությամբ: Իսկ երբ հավատարիմ խնդրողները ստանում են սրանք⁵, մեղանչելն այնպես դժվար է, ինչպես ինքն իրեն կրակի մեջ գցելը:

«Թող անուկը սուրբ լինի, Հա՛յր, մեր պարտքերից՝ մեզ զգուշացնելովդ ու նախախնամելովդ»: Տե՛ս այս խորհրդի հարակալությունը. որովհետև ասում է՝ «Թող լինի՛», այսինքն՝ ո՛չ այսօր կամ վաղը, այլ միշտ և շարունակ: Սա նաև որդու սովորությունն է՝ հորն ասել՝ քո խնամքը հայրաբար թող միշտ լինի իմ հանդեպ, իսկ եթե այդուհետև սխալ թույլ տամ, արժանապես պատժի՛ր: Ուրեմն Տերն այս աղոթքով սա՛ սովորեցրեց իբրև բանալի գործածել Աստծո

արդարություն համար և Նրան ողորմություն ու խնամքի պարտավորեցնել,- թեև մենք անարժան ենք դրան,- որպեսզի Նա իր շնորհներն առանց խնայելու սփռի մշտապես:

Թող Քո արքայությունը գա

Տե՛ս այս բարի կարգավորությունը. առանց նահանջելու՝ [Հորն իր հանդեպ] խնամքի ներքո պահելուց հետո, առավել բարձր խնդրանք է մատուցում, այսինքն՝ ում համար, սովորեցնելու միջոցով, անուկը մաքրեցիր, նրա վրա նաև տիրի՛ր մշտապես: Նախքան մեր խնդրելն էլ է Նա տիրում ամեն ինչի վրա՝ ըստ այնմ. «Տերը մեծ թագավոր է ամբողջ երկրի վրա» (Սաղմ. ԴԴ 3): Բայց աղերսանքով մեր նույնը խնդրելն իզուր չէ՛. հապա ի՞նչ: Աստված գիտի, որ ինքն ամեն ինչի տերն է, բայց շատ մարդիկ չգիտեն, որ Աստված տիրում է կամ իրենց տեսնում, ուստի կամ բնավ Նրա անվանը չեն դիմում, կամ էլ, եթե գիտեն, գործով ուրանում են դա: Սա՛ է ասում. «Թող քո իմաստություն ու հանճարի Հոգին գա իմ մեջ և սովորեցնի ինձ՝ իմանալու Քո թագավոր

րուծյան ահարկու լինելը և իմ հանդեպ Քո սիրո առատուծյունը»: Որովհետև ասում է՝ թող գա, իմ մտքի մեջ, Քո արքայուծյունը, որպեսզի Սուրբ Հոգովդ գիտակցաբար ճանաչեմ Քո Տեր լինելը, ինչպես պետքն է, այսինքն՝ ինչպես մարմնավոր աչքերի հայացքի առաջ՝ իմանալի մտքի հայեցողուծյան մեջ միշտ իբրև նպատակ ունենամ իմանալի Թագավորիդ: Եթե սա այսպես ունենանք, ինչպես և հայցում ենք, անհնար է, որ կամովին ու գիտակցաբար մեղքով սայթաքենք, ինչպես որ հնարավոր չէ նաև թագավորի առաջ՝ հանդիսականներով լի նրա հրապարակում, խայտառակաբար մերկանալ:

Բայց այս նույն կարգի մեջ այն էլ իմանանք, որ նախ Նրա անվան սուրբ լինելը վայելչապես խնդրվեց, որովհետև որոգայթադիր Բանսարկուն⁶ շատ անգամ մեզ նաև դեպի աջակողմն է սայթաքել տալիս, այսինքն՝ մեղքերն իբրև Աստծո կամք է ներկայացնում և այդպես իբրև թե ճշմարտությունը [ցույց տալով]՝ խաբելով մարդկանց մեղքի մեջ գցում: Իսկ եթե մենք Աստծուն մեր աչքերի առաջ ունենանք՝ բնակված մեր

ներքին մարդու մեջ, Նրա զորուծյամբ կարող ենք ընտրողուծյան միջոցով Բանսարկուի մեքենայուծյունները ճանաչել, ուստի ասում է. «Թող անունդ սո՛ւրբ լինի»: «Իսկ ինչպե՞ս պիտի սուրբ լինի անունս», - հարցնում է ինձ Աստված: Պատասխանում եմ. «Երբ Քո թագավորուծյան գիտուծյունը գա ու բնակվի իմ մեջ, և ահարկու արքայուծյունդ միշտ մտքիս աչքերի առաջ պատկերված լինի՝ ըստ այնմ. «Նախապես Տիրոջն ամեն ժամ իմ առջև էի տեսնում... որպեսզի չսասանվեմ» (Հմմտ. Սաղմ. ԺԵ 8)»: Ուրեմն առաջին խնդրանքի՝ Աստծո անվան սուրբ լինելու կերպը [Տերն] Ինքն է սովորեցնում ըստ կարգի եկող այս խոսքերով, որոնցից առաջինն է՝ «Թող Քո արքայուծյունը գա»՝ Քո տերուծյան գիտուծյունը՝ իմ հոգու մեջ, իսկ երկրորդն է՝

Թող կամքդ լինի, Տե՛ր, երկրում, ինչպես երկնքում

Ո՛հ, այս երկու խորհուրդներից, այսինքն՝ խոսքերի վայելչական կարգից և այս՝ հաջորդ երկու խորհուրդի մեծանձնուծյունից, ո՛ր մե-

կով սքանչանալ տվեց՝ մտքերի իմաստները նրանց միջև բաժանելով: Որովհետև [Աստծո] թագավորելուց հետո [ազոթողը] նաև Նրա կա՛մքն է խնդրում, ինչպես և մարդկանց մեջ է այս կարգը պահպանում. նախ մեկը տիրում է ուրիշի վրա և հետո՛ իր կամքը նրա համար գործադրում. եթե քաղաք է, կառուցում է, եթե ծառա՝ կերակրում, եթե աշակերտ՝ ուսուցանում: Այսպես նաև սա նախ իր անձն Աստծո տերության ենթակայության տակ դրեց և ապա իբրև սեփական տիրոջից՝ իր մասին հոգ տանելն է խնդրում՝ Նրա կամքի տնօրինությունը: Իսկ ինչպե՞ս. «Ինչպես երկնքում է Քո կամքը,- ասում է,- այդպես էլ թող այս երկրում լինի»: Ո՛վ մարդ, դու ելա՞ր երկինք և այնտեղ Աստծո կամքի տնօրինությունն իմացա՞ր, որ նույնը խնդրում ես: Նրա կամքը երկնքում ի՞նչ է. որո՞նց և ի՞նչ կամքով է կառավարում, ինչպիսի՞ն է նրանց հանդեպ Նրա կամքի տնօրինությունը: «Ես չգիտեմ,- պատասխանում է, - բայց Ով իջավ երկնքից, Նա՛ սովորեցրեց ինձ սա աղերսել»: Իսկ ինչպե՞ս սովորեցրեց: «Աշակերտները մոտեցան Տիրոջը և ասա-

ցին. «Սովորեցրո՛ւ մեզ՝ Քո աշակերտներին, ազոթել, ինչպես և Հովհաննեսն իրեններին սովորեցրեց» (տե՛ս Ղուկ. ԺԱ 1): Եվ Տերը նրանց սովորեցրեց ազոթել, ինչպես Ի՛նքն ազոթել գիտեր և ո՛չ թե ինչպես նրանք խնդրեցին: Օրինակ՝ [պատկերացրու], թե հեռավոր երկրից եկած որոշ ռամիկ անձինք՝ հռոմեացիների լեզուն ու սովորությունները չիմացող, արքունական պալատի կարգավորությունը բնավ չտեսած կամ դրան անտեղյակ, գնում են թագավորի դուռը՝ ողորմություն աղերսելու, և հասնելով այնտեղ՝ տարակուսում են իրենց մեջ՝ չիմանալով, թե ինչպես պիտի մտնեն թագավորի մոտ կամ ի՛նչ վայելուչ խնդրանքով դիմեն նրան: Եվ մինչ նրանք վարանում են՝ այս տարակույաների մեջ ընկած, նրանց պատահում է թագավորի որդին իբրև մի հասարակ զինվոր, ում տեսնելով՝ ընթացքն արագացնելով՝ հասնում են նրան՝ ասելով. «Ո՛վ եղբայր, սովորեցրո՛ւ մեզ, թե ինչպես մտնենք թագավորի մոտ»: Իսկ նա, բարեմիտ լինելով, չի անգոսնում⁷ կամ ծաղրում նրանց անկրթությունը, այլ սիրով գլխավոր նրանց՝

պատասխանում է. «Սովորեցնում եմ ձեզ. երբ արքայի մոտ մտնեք, իսկույն երկրպագեք և ասեք նրան. «Տո՛ւր մեզ քո պալատում գլխավորը եղող սինկղիստոսների՝ պատիվը»»։ Սակայն նրանք ո՛չ սինկղիստոս անունը գիտեն, ո՛չ էլ դրա էությունը, ո՛չ պալատը, ո՛չ էլ նրա դասակարգությունը։ Եվ մտնելով թագավորի մոտ՝ իսկույն բարձրաձայն կրկնում են իրենց սովորած խոսքը։ Իսկ արքունական պալատի բոլոր պաշտոնյաները, տեսնելով, որ նրանց լեզուն օտար է, կերպարանքը՝ շինականի, դեմքը՝ ռամիկի, հագուստները՝ անպաճույճ, զարմանում են, թե սրանք որտեղի՞ց գիտեն կամ ումի՞ց սովորեցին սինկղիստոսության անունը կամ պատիվը՝ արքունիքից այսքան օտար լինելով։ Այսպես էլ մեր Տերն Իր մարմնավորության խորհուրդն անհաս դարձրեց հրեշտակներին ու մարդկանց, ինչպես ասում է Պողոսը (տե՛ս Կողոս. Ա 26)։ Իսկ աշակերտները Նրան մոտեցան աղոթքի կերպը սովորելու ո՛չ թե իբրև Աստծուց, այլ ինչպես Հովհաննեսից։ Նա էլ, ամենքին գթացող սիրով գթալով նրանց, սովորեցրեց նրանց ո՛չ

թե ինչը կարող էին տանել, այլ Հորից աղոթքով հայցել երկնային անճառ ու անհաս խոր խաղաղությունը. «Թող կամքդ լինի երկրում, ինչպես երկնքում»։

Արդ՝ Աստծուց սա խնդրելիս, արդարև, ստուգապես չգիտենք այս խնդրանքի զորությունը, սակայն աղոթքի այս մեծ խոսքով զարհուրեցնում ենք երկնայիններին⁹. որովհետև տեղեկանալով նրանց պատվին, որը չգիտեինք՝ Քրիստոսով խնդրում ենք, որ մենք էլ այն իբրև մեր սեփականն ունենանք։ Որովհետև «կամք» ասելով՝ այս մի խոսքով Տերը ցույց տվեց Աստծո բոլոր շնորհների իջնելը մեզ վրա՝ երկնայիններին հավասար կերպով։ Որովհետև [մեր և նրանց հանդեպ Աստծո] կամքի տարբերությունն արգելում է մեզ ունենալ նրանց փառքը. նրանց հանդեպ Նրա կամքը քաղցր ու առատաբաշխ է, քանի որ Իր կամարարներն¹⁰ են, մինչդեռ մենք իբրև հանցավորներ ենք՝ ըստ այնմ. «Որդյա՛կ, դու միշտ ինձ հետ ես, և այն ամենն, ինչ իմն է, քոնն է» (Ղուկ. ԺԵ 31)¹¹։ Ուրեմն՝ երբ Նրա կամքը նաև երկրի վրա է այսպես կատարվում, Նրա ամեն ինչը նաև

մարդկանցն է դառնում, ինչպես հրեշտակներինը:

Ո՛վ եղբայրներ, փոխարենն ի՞նչ մատուցենք Տիրոջը, Ով աղոթքի այսպիսի փրկական բաժակ է մեզ խմեցնում, որը մշտապես մատուցում ենք Հայր Աստծո և հավաքված հրեշտակների բազմության առաջ՝ Վերին Երուսաղեմի գավիթներում. ուրիշ ի՞նչ, եթե ոչ մեր երեսը գոհությամբ երկրին հպելը: Արդարև տեսնում եմ, որ սուտ են դատարկ զբաղմունքների մասին մարդկանց բոլոր պատճառաբանությունները, երբ մտքիս աչքերով նայելով՝ հավատում եմ, որ Նա, Ում հետ խոսում եմ, Աստված է, Ով իմ հանդեպ նույնքան քաղցր է, որքան հրեշտակների, իսկ ես, նրանց պես, խոսակից եմ Նրան, և աղոթքս էլ Նրա ամենաբարի կամքին հաճելի է: Վա՛յ ինձ, որովհետև սա թողած՝ այս անկայուն կենցաղով եմ զբաղված, որը եթե կայուն լիներ, ըստ բնական սովորության՝ պետք էր ազահել¹² և այս փոքրը մեծի հետ փոխանակել¹³. սակայն պարզ է, որ խաբվում եմ՝ չունենալով այս մտածումների հիշողությունն իմ մեջ ամուր պահված:

Մեր հանապազօրյա հացը տուր մեզ այսօր

Ո՛վ մարդ, եթե խնդրեցիր, որ Աստծո կամքը քեզ համար լինի, ինչպես հրեշտակների համար է, ինչո՞ւ ես իսկույն սրան հարում հացի անունը, որը նրանց մեջ գոյություն չունի, քանի որ նրանք իմանալի բնություն են և միշտ գիտություն կերակրի քաղցն ու փափազն ունեն, նրանց մոտ հնարավոր չէ տեսնել սերմանում կամ հնձում, խոհարարություն կամ մարմնական ճաշակում, այլ ուտում են Աստծո սերն ու հագենում, խմում Հոգու բխման հեղումն ու զմայլվելով ուրախանում:

Ես, պատասխանում է, աղոթքի իմ այս կարգն ամբողջական եմ պահում. որովհետև ոչ թե դյուրածախելի¹⁴ հացն եմ խնդրում, այլ հանապազօրյան: Այն պատճառով խնդրեցի, որ Աստծո կամքը լինի [մեզ համար], ինչպես երկնավորների համար է, որպեսզի նաև երկնավորների հա՛ցը Նրանից ստանամ կյանքի այս օրում¹⁵: Չլսեցի՞ր, որ մարդիկ հրեշտակների հացն են կերել (տե՛ս Սաղմ. Հէ 25): Աղոթում եմ, որ այն կերակուրն ունենամ, որն ամեն օր ուտվելիս չի

սպառվում և խմվելիս չի նվազում, ուտողին հագեցնում է և ինքն իր մեջ ամբողջական մնում:

«Մեր հանապազօրյա հացը տուր մեզ այսօր»: Իսկ ինչո՞ւ է ասում «մեր»: Որովհետև ժամանակին հրեշտակային մտածությունների կերակուրը նաև մերն էր, այն ժամանակ, երբ երանալից դրախտում քաղում էինք այն. չարը նախանձեց և զրկեց Աստծո կամփի՝ [մեզ վրա եղած] տիրապետությունից և հացից՝ մեզ համար իբրև կերակուր պատրաստելով վայրի բանջարը, այսինքն՝ այս օտար երկրում¹⁶ մեր մարմնի զգայարանների հաճույքը: Իսկ Աստծո հացը թերևս ոմանք կարողացան ճաշակել երեսի քրտինքով ու արցունք թափելով: Բայց հիմա Աստված դարձյալ մեր Հայրն է դարձել և բարի կամփի տեր թագավոր, ուստի Նրան աղերսում ենք, որ մեր առաջին հացը դարձյալ ունենանք, քանի դեռ պանդխտում ենք կյանքի այս օրում: Իսկ հացն ի՞նչ է, եթե ոչ Նրա գիտությունն ու սերը, որոնցով է մեր հոգու փափազը կերակրվում՝ այն սեղանից, որին Տերն իր աշակերտներին հրավիրեց՝ ասելով.

«Կուտեք ու կխմեք Իմ սեղանից Իմ արքայության մեջ» (Ղուկ. ԻԲ 30): Սակայն որոնց կամքը մոլորված է մարմնի պարարման մեջ, նրանց համար այս կերակուրն անցանկալի է թվում և անհավատալի, թե շարունակ ուտվելիս չի սպառվում-քայքայվում: Հարկ ենք տեսնում այսպիսիներին օրինակով արթնացնել:

Չե՞ս հավատում, թե կա չքայքայվող կերակուր: Սուրբ Գիրքը, պես-պես գիտությամբ մշտապես մեզ կերակրելով, նույնությամբ չի՞ մնում: Այլև՝ գիտությունը քեզ հաճելի չի՞ թվում: Ոսկեձուլ ապարանքներից, ոսկեթել կերպասներից, ականակուռ ավթոռներից մեր մարմնին ի՞նչ օգուտ, ինչո՞ւ է դրանք տեսնելիս հաճույքով առավել լցվում, քան կերակրից: Երգերն ու մեղեդիներն ինչո՞ւ են մարդուն առավել ուրախացնում, քան ըմպելիքը: Եղբայրներին ու որդիներին տեսնելը և նրանց հիշատակը կարոտածների համար գինու պես քաղցր չե՞ն: Առավել՝ խոսուն օրինակ բերեմ. տուփանքով լցվածին ի՞նչ օգուտ համբուրվելուց: Այս ամենն այն հացը կամ գինին չէ, որոնցով

մարմնի պակասությունն է լցվում, այլ [դրանք] հոգեկան քաղցի իղձն են գիտությունամբ լցնում ու մեզ հաճույք պատճառում: Այսպես մեր տկար մտքի առաջ թանձրացնենք Աստծո սիրո հիշատակը և հասկանանք, որ այն չփափագելու պատճառն այն է, որ նրան անտեղյակ ենք. եթե տեղյակ լինեինք, ապա որքան ավելի պայծառ է Աստծո փառքը, քան ոսկունը, այդքան էլ նրա հանդեպ փափագը նյութի հանդեպ եղածից առավել կլիներ: Ուստի և [այս աղոթքն] Աստծուն խնդրում է ունենալ այդ գիտությունը՝ ասելով. «Մեր հացը՝ անծախելին¹⁷ ու ամենօրյան, տո՛ւր մեզ այսօր»:

Իսկ ինչո՞ւ է ասում «այսօր»: «Այսօր» ասելով ցույց է տալիս մեր մարմնի ամբողջ կյանքը, որում պանդխտելով՝ մեր բնությունից ու դրսից եղած բազում հակառակորդներ ունենք հոգևոր կերակրին. երբ սրանցից հեռանանք, հեշտությամբ կվայելենք այն: Իսկ քանի դեռ այս պանդխտության կյանքում ենք, քրտինքով, արտասուքով ու աղոթքի աշխատությամբ է հարկավոր այն ճաշակել, ինչպես և հրաման ստացանք

(տե՛ս ԾՆնդ. Գ 19): Այս կերակուրը ճաշակած շատերն են նրա համեղություն մասին աղաղակում, ինչպես նա, ով ասում է. «Քիմքիս համար քաղցը են Քո խոսքերը, ինչպես մեղրը՝ բերանիս համար» (Սաղմ. ՃԺԸ 103), և դարձյալ՝ «Ոսկուց ու բազում թանկագին ակներից ցանկալի է Նա և մեղրախորսի պես քաղցը» (Սաղմ. ԺԸ 11): Եսային էլ ասում է. «Կկերակրվեք ու կհազեցնաք, կուշտ կվայելեք նրա մխիթարության ստինքներից» (Հմմտ. Եսայի ԿԶ 11): Ձայնում է նաև Իմաստությունը. «Եկեք կերեք Իմ այս հացից և խմեք գինին, որ խառնեցի. սրանով կզորանաք՝ ատելու անզգամությունը և ապրելու, իմաստություն փնտրելու և փրկվելու» (Հմմտ. Առակ. Թ 5-6):

Թող մեզ մեր պարտքերը, ինչպես մենք ենք թողնում մեր պարտապաններիս

Նախորդ հակիրճ խոսքով ամեն ինչ ճշմարտապես խնդրեց Աստծուց և դրանից հետո սկսում է սեփական անձի մեղքերի խոստովանությունը սփռել Նրա առաջ: Բայց դու տե՛ս այս աղոթքը Սովորեցնողի

մեծ ու ամենաբարի կամքը. չսովորեցրեց նախ մեղքերի թողուլթյուն խնդրել և ապա՝ Աստծո հետ խոսել, ինչպես մարդկանց է հատուկ, որովհետև թագավորից նախ ներում ենք խնդրում և ապա՝ մեր խնդրանքները նրան մատուցում: Սա այսպես [չարեց], այլ դրա հակառակը. նախ պարզեցրել խնդրեց և ապա՝ ներումը՝ արժանապես սովորեցնելով, որ թեկուզ չարիքների խորքերն էլ հասնենք, մեր հանցանքները զիջում են [աստվածային] խաղաղությանն ու այն գթությանը, որ Աստված ունի մեր մարդկային բնության հանդեպ: Ուստի նախ աղոթեց կարևորն ու մեծն ունենալ: Իսկ այն ունենալուց հետո Նրա բարերար կամքից դյուրավ կստանանք մարդկորեն սայթաքման ներումը:

«Թո՛ղ մեզ, - ասում է, - մեր պարտքերը»: Իսկապե՛ս պարտք. որովհետև Նրա այսքան շնորհները մարմնով ու հոգով վայելելով՝ ինչպե՞ս կարող ենք Տիրոջ հրամանին հպատակվելուն պարտապան չգտնվել: Ուստի երբ այն չենք կատարում, վայելչապես և ճշմարիտ խոստովանությամբ մեր անձը պարտապան դատելով՝ ներում ենք

խնդրում՝ ասելով. «Թո՛ղ մեր այն պարտքը, որը, երբ սխալ ենք թույլ տալիս, ամենատես գիտուլթյամբ հավաքում-պահում ես, [բայց կարող ես] և թողնել»: Ինչո՞ւ. որովհետև մարմնավոր ենք, որովհետև մեր դյուրապատիր¹⁸ կամքով խաբվում ենք, որովհետև այս խավար կյանքում ենք շրջում, որովհետև ունենք մտքի օրենքին հակառակ բնական օրենք, որն ակամա գերում է մեզ դեպի մեղքի օրենքը (տե՛ս Հռոմ. է 23). ուստի Քեզ վայել է ներելը, ինչպես բարերարը՝ տկարին, ողորմածը՝ ողորմելուն, գթածը՝ կարոտյալին, ինչպես ես էլ իմ պարտապանին եմ ներում:

Բայց թերևս ասածներիս դեմ մեկն ասի. «Ես՝ հողեղեն մարդս, ինչպե՞ս կարող եմ Աստծուն նմանվել, և ոչ միայն նմանվել, այլև իմ անձը Նրան իբրև օրինակ ընծայել՝ ասելով. «Ինչպես ես ուրիշներին եմ անում, Դու էլ ինձ արա»»: Սակայն պետք է իմանալ, որ մեր Ուսուցիչ ու Օրենսուսույց Քրիստոսն իր ստեղծած մարդկային բնությանն անհամապատասխան կամ դրան հակառակ խրատով չէ՛, որ մեզ դաստիարա-

կում էր. ուստի [քրիստոնեական] օրենքն ախորժեղի՛ է մեր բնությանը, և ըստ ամենայնի հարկավոր է այն կատարել: Մարդկանցից ո՞վ է, որ սերը չի կամենում, ո՞վ է, որ թշնամությունից չի նեղվում: Կա՛ն մեղքերի այլ տեսակներ, որոնք գործվելիս մեր մարմնին հաճույք են պատճառում, ինչպես պոռնկությունն ու որկրամոլությունը, բայց թշնամության ախտը՝ ո՛չ բնավ, այլ երբ տիրում է մեզ վրա, հոգսերի ու ալեկոծումների, երկյուղի ու տարակուսանքների մեջ է մեզ զցում: Ուրեմն ինչո՞ւ ներելով՝ մեր անձին հանգստություն չենք պարգևում ու մեր եղբայրներին շահում: Որովհետև հանցավորների հանդեպ սիրով ներողամիտ չգտնվելով՝ ամբարտավանությունից ենք բռնվում, իսկ ամբարտավանությունն Աստծո հետ կռիվ է տալիս և ո՛չ թե Նրանից ներում խնդրում: Բոլոր անկարգություններն աշխարհում, որոնք խոսքով չեն կարող թվել, սրանի՛ց տիրեցին՝ ռիսակալությունից ու չներելուց: Սա՛ անձավները բնակարան դարձրեց, քաղաքները՝ ամրոցներ, զենքերը՝ սպանության միջոցներ: Ուստի [Աստված]

ասում է. «Դո՛ւ ներիր, քանզի ես չեմ կարող ներել քո թշնամությունը, որը դու անձնիշխան կամքովդ ամուր պահում ես»: Ուրեմն թո՛ղ ամբարտավանությունը, որ հակառակ է Աստծուն, և թշնամությունը, որ դեմ է բնությանդ, և ների՛ր ընկերոջդ մեղքը: Արա՛ դու քեզ հնարավորը, ինչպես որ Աստուծոց ես պահանջում իրեն հնարավորն անել, ների՛ր եղբորդ, և քո երկնավոր Հայրն էլ քեզ կների: Ներելու գործը կամքի՛դ է պատկանում և ո՛չ թե մարմնիդ: Իսկ եթե սա չես կամենում, ինչպե՞ս ես Աստծուն բռնադատում կատարելու այն, ինչ դու ոչ թե չես կարողանում, այլ չես կամենում կատարել: Ուրեմն հասկանանք, որ երկուսն էլ մեր օգտի համար են. մեր ներելը մեր կյանքի խաղաղությունն է ապահովում, իսկ մեր ներելու հետևանքով Աստծո ներելը մեզ՝ դեպի անվախճան կյանքն է առաջնորդում: Եթե սին ռիսակալության պատճառով սրանցից վրիպում ենք, ինքներս ենք մեզ դավաճանում:

Եվ մի՛ տար մեզ դեպի փորձություն, այլ փրկի՛ր մեզ չարից

Այստեղ «փորձություն» ասելով հասկանում ենք մեզ հետ շարունակ մարտնչող չարի ներգործությունը: Բայց ինչո՞ւ չասաց «մարտ» կամ «պատերազմ», այլ «փորձություն»: Սրանով ցույց տվեց, որ չարն ինքնուրույնաբար մեզ հետ մարտնչելու իշխանություն չունի: Հապա ի՞նչ. նա մեր կամքից ու խորհուրդներից է վերցնում պատերազմի նյութը՝ ըստ այնմ. «Ում համար պատրաստում եք ձեր անձերը, որ հնազանդվեք, ծառա եք նրան, ում հնազանդվում եք, լինի մեղքին, թե արդարությունը» (Հմմտ. Հռոմ. 9 16): Հակոբոսն էլ գրում է. «Ձեզանից յուրաքանչյուր ոք փորձվում է՝ հրապուրվելով ու խաբվելով իր ցանկություններից» (Հմմտ. Հակոբ. Ա 14): Ուրեմն պարզ է, որ փորձելու նյութը [չարը] մեզանից է վերցնում: Ինչպե՞ս. կերակուրների ցանկությունը որպիսիությունն սերմանող խորհուրդ է կցում, Աստծո փառքի ցանկությունն է կցորդվում և սնափառությունն սերմանում, և այսպես բոլոր կրքերի մեջ

մենք բարի սկիզբ ենք դնում, իսկ նա դրան չարն է խառնում: Եվ քանի դեռ մեզանից նյութ չի վերցրել, նրա մեքենայությունները չեն գործում, ինչպես հայտնի է Ավետարանից, որ Փորձիչն այն բանից հետո մոտեցավ Տիրոջը, երբ Վերջինս իր քաղցած լինելը ցույց տվեց:

Բայց ինչո՞ւ է «փորձություն» ասվում: Որովհետև երբ մենք ցույց ենք տալիս մեր կարիքը, նա գալիս է և դրանով մեզ շարժելով՝ փորձում, թե հաստատո՞ւն ենք Աստծո հանդեպ սիրո մեջ, թե ոչ, և բնական կրքին ավելորդի ցանկությունն է խառնում: Օրինակ՝ երբ մեր առաջ մի հաստատուն վեմ ենք տեսնում, հույս չունենք, թե կարող ենք այն շարժել, սակայն երբ տեսնում ենք, որ այս ու այն կողմ է երեւում, փորձում ենք, թե կարո՞ղ ենք շարժվող վեմը տապալել: Մեր մեջ այդ շարժումը կերակուրների, անհրաժեշտ առարկաների, Աստծո փառքի ցանկություններն են. երբ չարը տեսնում է, որ սրանցից որևէ մեկում շարժվում ենք, գալիս փորձում է և բարի խորհուրդին իր մեքենայությունները խառնում: Եթե կարողանում ենք օտարի և բնականի միջև ընտրություն

կատարել, Աստծո շնորհով փրկվում ենք, իսկ եթե չենք կարողանում և փորձույթյան խորհուրդները բարու տեղ դնելով՝ հավանում ենք, դրանք գործելով՝ ընկնում ենք [մեղքի մեջ]։ Կերակրի ցանկությամբ՝ պոռնկության մեջ, անհրաժեշտ առարկաների ցանկությամբ՝ արծաթսիրության, Աստծո փառքի ցանկությամբ՝ սնափառության մեջ։ Մենք մեր ցանկություններից խաբվելով՝ հրապուրվեցինք, ինչպես գրեց Հակոբոսը, մեր անձը մեղքի խորխորատի մեջ գցելով, և փորձվելով՝ անփորձ գտնվեցինք թշնամու [հարուցած] մարտում։ Ուստի անհրաժեշտաբար զգուշացնելով՝ Տերը մեզ սովորեցրեց ազոթել. «Մի՛ տար մեզ դեպի փորձություն»։ Ո՛չ թե Աստված է տանում, քանզի «Աստված չարից չի փորձվում,- ասում է [Հակոբոս առաքյալը,- և Ինքն էլ ոչ ոքի չի փորձում]» (Հակոբ. Ա 13), այլ երբ մենք Դավաճանողի խարդավանության պատճառով գնում ենք դեպի չարը իբրև դեպի բարին, Դու, որ տեսնում ես, որ դրա բնությունը չար է, իսկ մեզ բարի է թվում, երբ իրականում այդպես չէ, մի՛ թող, որ ինքներս մեզ ակամա չարիքի մեջ գցենք։ Ինչպես երբ մե-

կը վախենում է որոշ մարդկանցից, թե բարի կերակրին խառնած մահարար թուլյն են իրեն խմեցնում, որ սպանեն, ասում է մի բժշկի. «Դու, որ հասկանում ես [սրանից], միշտ ինձ հետ եղիր, որպեսզի չլինի թե, [ուտելու] անհրաժեշտ կարիքի պատճառով խաբվելով, սպանվեմ»։ Այսպես էլ սա է ասում. «Մարմնիս կարիքի պահանջած անհրաժեշտությունների մեջ թուլյ մի՛ տուր, Ամենատես, որ փորձվեմ և շեղվելով սասանվեմ»։ Այս փորձությունների միջով անցնելով էր Հոբբը գրում. «Փորձություն է մարդու կյանքը երկրի վրա» (Հոբ է 1)։ Տերն էլ ասում է. «Գայթակղություններ պե՛տք է գան» (Մատթ. ԺԸ 7)։ Ինչո՞ւ։ Որովհետև Գայթակղեցնողին ամբողջ կյանքում մեզ ընթացակից ունենք, բայց ո՛չ այնպես, ինչպես Աստծո ամենախնամ¹⁹ աջը, երբ Նրանից խնդրում ենք մեզ փորձության չտանել՝ ըստ այնմ. «Քո մի կողմում հազարներ կրնկնեն...»²⁰, բայց մի՛ վախեցիր, քեզ չեն մոտենա, որովհետև «բյուրավորներ են քո աջ կողմում»²¹ (Հմմտ. Սաղմ. Ղ 7)։

«Այլ փրկի՛ր մեզ չարից»։ Չարից փրկել խնդրելով՝ ազոթողը ոչ միայն փորձություն-

նից է խնդրում ազատվել, այլև ընդհանրապես չարի բոլոր մեքենայություններից: Որովհետև հաճախ պատահում է, որ մարդկանց կամքն իբրև նյութ չունենալով էլ է վտանգներ պատճառում նրանց, ինչպես կարելի է տեսնել Հոբի դեպքում կամ մարտիրոսների, որոնց թագավորների ձեռքն էր մատնում, ինչպես նաև՝ երանելի հայրերի մի՞թե Աստուծի կամքն էր իր համար նյութ դարձրել, երբ նրան չարաչար կերպով հարվածում էր: Այժմ էլ է իր չարությունն այդպես գործում շատերի հանդեպ, և այդ [փորձություններին] մատնվում ենք Աստծո թողտվությամբ. կա՛մ որպեսզի սրբերի առաքինությունները չարին հաղթեն՝ իրենց փառք բերելով, իսկ թշնամուն՝ ամոթ, և կա՛մ որպեսզի չարի փորձությունների միջոցով երկյուղելով Աստծո պատժից՝ չար սովորությունից դեպի բարին դառնանք: Ուրեմն, ասում է, սրանցից փրկի՛ր մեզ: Ինչո՞ւ: Որովհետև եթե մեղավոր ենք, Դո՛ւ պատժելով ուղղության բեր և մի՛ թող մեզ թշնամու ձեռքը, իսկ եթե արդար ենք, ինչպես կամենում ես, ընդունի՛ր և մի՛ փորձիր.

գուցե մեր տկար բնության պատճառով անփորձ գտնվելով՝ կորստյան մատնվենք, որովհետև ամեն ոսկյա իր չէ՛, որ բովի մեջ մտնելով՝ անվնաս է դուրս գալիս, այլ հաճախ ունեցած փայլն էլ է կորցնում: Սա իմանալով՝ առաքյալը գրում էր կորնթացիներին. «Հավատարիմ է Աստված՝ ձեր կարողությունից ավելի մեծ փորձության մեջ ձեզ չգցելու, այլ փորձության հետ նաև ելք է տալու, որպեսզի կարողանաք համբերել» (Հմմտ. Ա Կորնթ. Ժ 13): Ուստի Փորձողից փրկվել խնդրելով՝ [աղոթողն] այս հավատարմությունն է խնդրում ունենալ Աստծուց. «Փրկի՛ր մեզ, - ասում է, - չարից»: Սրանով ցույց է տալիս, թե՛ թեպետ Դու փորձություններով մեր օգուտն ես տնօրինում և մարտում տարած հաղթությամբ մեր պսակները շատացնում, սակայն վիճակված լինելով տկար ու դյուրապատիր մարմնի՝ ես ինքս փորձություն չեմ խնդրում, այլ դրանից փրկվել եմ միշտ աղոթում:

Արդարև մեր Տերը ամեն ինչով մեր նմանությամբ, առանց մեղքի, մեր տկար մարդկային բնության փորձն առավ, ճշմարտա-

պես մեզ չարչարակից եղավ՝ փորձանավորներին²² փորձն առնելով: Եվ քանի որ սրան հավատում ենք մանավանդ նախապես կարգված աղոթքներում²³ [արտահայտված Նրա] վշտակցութունից, ուստի հավատքի միջոցով նաև Նրա օգնությունը ստանալով՝ միշտ մեր հոգու տկարությունն ենք ներկայացնում, ինչպես գրեց առաքյալը. «Հավատարիմ է Աստված՝ ձեր կարողությունից ավելի փորձության մեջ ձեզ չգցելու»: այսինքն՝ պետք է հավատալ, որ չի գցում: Որտեղի՞ց է սա հայտնի: Նրա կրած չարչարանքներից. որովհետև եթե Լույսը խավարից հալածվեց, խավածն ինչ կկրի: Քանի որ Լույս էր, իրե՛նը չկրեց²⁴, այլ դրանով մեզ ճանաչեց, որպեսզի մեզ նման լինի, քանի որ դյուրագայթ²⁵ ենք: Ի՛նքը չմոլորվեց, քանի որ Աստված էր, այլ մեր մոլորությունը ճանաչեց, քանի որ մարդիկ ենք. մեզ՝ իր եղբայրներին նմանվեց, որպեսզի իր ողորմածությունը ցույց տա, և ողորմելիս հավատարիմ է, որովհետև չարչարակից է: Փորձեց, որպեսզի փորձանակից լինի, և հզորապես օգնեց, որովհետև սովորեցրեց մեզ

փրկվելու համար աղոթել:

Փրկությունը Դո՛ւ ես, Հիսո՛ւս,
ուրիշ ո՞ւմ վրա հենվենք.
փորձանակիցը Դո՛ւ ես,
ուրիշ ո՞ւմ ապավինենք.
փորձություն թույլ չտվողը Դո՛ւ ես,
ուրիշ ո՞ւմ մեզ ապաստան դարձնենք.
ողորմածը Դո՛ւ ես, կարիքավորներս
ուրիշ ո՞ւմ ոտքերից բռնենք:
Նայի՛ր, Տե՛ր,
փորձության ենթարկվածներին
ու տապալվածներին,
մատնվածներին ու չարչարվածներին,
խոցվածներին ու գիշատվածներին,
հարբածներին ու հիմարացածներին:
Փրկի՛չ,
որ սովորեցրիր փրկություն խնդրել,
Քո միջոցով աղաչո՛ւմ ենք Քեզ²⁶,
փրկի՛ր մեզ Որսողից:
Եվ Դու օրհնյալ ես հավիտյանս:
Ամեն:

Քանգի Քոնն եւ արքայությունը, գորությունը և փառքը հավիտյանս

Ասում է՝ «Դո՛ւ ես մեզ վրա տեր, Քո թագավորության ներքո ենք գրավված, չարին իշխանություն մի՛ տուր՝ Քո թագավորության ծառաներին վտանգելու»: Բայց տես, թե աղոթքի խոսքերին ինչպես է համապատասխանում նաև նրա այս ավարտը: Որովհետև «մի՛ տար դեպի փորձություն, այլ փրկիր չարից» ասելուց հետո ավելացնում է. «Որովհետև Քոնն են արքայությունը և գորությունը». այսինքն՝ եթե մեկին փորձում ու վտանգում է նա, ով իշխանություն ունի նրա վրա, և չարչարում, ով չարչարելու գորություն ունի, մենք Քո՛ սեփականությունն ու արարածներն ենք, Քո՛ տերության ներքո և ո՛չ թե չարի, ամբողջ գորությունը Քո՛նն է և ո՛չ թե նրանը, եթե արժանի ենք լինում փորձվելու, Քո՛ Տիրո՛ջդ ձեռքը թող մատնվենք և ո՛չ թե թշնամու: Եթե Դավիթը, մարդկանց հարուցած փորձանքը թողած, հրաժարվեց դրանից և աղաղակեց. «Թող Տիրո՛ջ ձեռքը մատնվեմ և ո՛չ թե մարդկանց» (Բ թագ. ԻԴ 14), մենք որքա՛ն ավելի

պիտի հրաժարվենք նախանձող թշնամու անգեղջ փորձանքների մարտից: Մեզ վրա եղած գորությունն ու տերությունը Քո՛նն են. ինչպես որ խնամք ես տանում, Դու՛՛ Տե՛րդ պատժիր ծառաներիս, երբ կամենում ես: Եվ Քեզ փա՛ռք այժմ և գալիք հավիտյաններում: Ամեն:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
«ՀԱՎԱՏԱՄՔԻ»

- 1 Այսօր գործածվող Հանգանակում՝ *«յարարիչն երկնի եւ երկրի, երեւելեաց եւ աներեւութից»*:
- 2 Իմանալի արարածներ են հրեշտակները, այսինքն՝ հոգեղեն և ոչ թե մարմնեղեն էակները (մարդու հոգին նույնպես իմանալի է), իսկ զգալի արարածներ են նյութական մարմին ունեցող բոլոր արարածները: Այսինքն՝ Տեր Աստված արարիչն է բոլոր աննյութական և նյութական գոյությունների:
- 3 Նկատի ունի մարդկային գործերը:
- 4 Այսօր գործածվող Հանգանակում՝ *«յՈրդին Աստուծոյ»*:
- 5 Գ դարում Հռոմի Եկեղեցուն պատկանած, սակայն Կալլիստոս պապի կողմից Եկեղեցուց վտարված հոգևորական, ով սովորեցնում էր, թե Սուրբ Երրորդության Անձերը միևնույն ժամանակ Հայր, Որդի և Սուրբ Հոգի չեն, այլ Աստված գործում է իրար հաջորդող երեք զորություններով. նախ՝ իբրև Հայր՝ Արարիչն ամեն ինչի և օրենսդիրը, ապա՝ իբրև Որդի՝ Փրկիչը, Ով ծնվեց և Ուն գործունեությունը Նրա համբարձմամբ ավարտվեց, և վերջում՝ իբրև Սուրբ Հոգի, Ով Իր շնորհներով գործում է մինչ այսօր:
- 6 Դ դարի հերձվածող, Ալեքսանդրիայի քահանա,

ում ուսմունքը՝ արհեսականությունը, դատապարտվեց Նիկիայի տիեզերական ժողովում 325 թ.-ին:

7 Այսօր գործածվող Հանգանակում՝ *«Նոյն Ինքն ի բնութենէ Զօր»*:

8 Այսինքն՝ հրեշտակները:

9 Ապողինար Լաոդիկեացին (Դ դար) սովորեցնում էր, թե Տեր Հիսուսի մեջ բացակայում է մարդկային բանական հոգին, և հոսքն Աստված միացել է մարդկային մարմնին միայն:

10 Այսօր գործածվող Հանգանակում՝ *«Ծնաւ կատարելապէս ի Սարիամայ սրբոյ Կուսէն Զոգւովն Սրբով»*:

11 Այսօր գործածվող Հանգանակում՝ *«Որով էառ զմարմին, զհոգի եւ զմիտ եւ զամենայն որ ինչ է ի մարդ՝ ճշմարտապէս եւ ոչ կարծեօք»*:

12 Հոգեկիր – Սուրբ Հոգին կրող:

13 Այսօր գործածվող հանգանակում՝ *«Չարչարեալ, խաչեալ, թաղեալ, յերրորդ աւուր յարուցեալ»*:

14 Կենարար – կյանք տվող՝ պարգևող:

15 Տե՛ս Թիվք ԻԱ 8-9:

16 Այսօր գործածվող Հանգանակում՝ *«Ելեալ յերկինս նովին մարմնով»*:

17 Այսօր գործածվող Հանգանակում՝ *«Նստաւ ընդ աջմէ Զօր»*:

18 Հետնաբար - ավելի ուշ, վերջում:

19 Այսինքն՝ հարությունից:

20 Կոստանդնուպոլսի պատրիարք (342-361թթ.):

21 Տե՛ս Մարկ. Գ 29:

22 Անեղ – չստեղծված, անստեղծ, անսկիզբ:

23 Աստվածագիծ - Աստծո կողմից գծված՝ գրված:

24 Այսօր գործածվող Հանգանակում՝ *«Որ էջն ի Յորդանան, քարոզեաց զառաքեալսն եւ բնակեցաւ ի սուրբսն»*:

25 Այսօր գործածվող Հանգանակում՝ *«Հաւատամք եւ ի մի միայն ընդհանրական եւ առաքելական սուրբ եկեղեցի»*:

26 Նովատիանոսը Գ դարում ապրած հոգևորական է, ով դեմ էր որոշ ծանր մեղքեր գործած անձնավորություններին ապաշխարությունից հետո դարձյալ Եկեղեցու հաղորդակցության մեջ ընդունելուն և պայքարում էր սրա դեմ՝ առանձին մի կուսակցության (Կարթագենյան հերձված, նովատիանականություն) գլուխ դառնալով: 251 թ. Հռոմում զուլմարված եկեղեցական ժողովում Նովատիանոսն ու նրա հետևորդները նզովվել ու Եկեղեցու հաղորդությունից հեռացվել են:

27 Այսինքն՝ Նիկիայի ժողովի հայրերը:

28 Քանի որ Ն. Լամբրոնացու «Հավատամքի» մեկնությունը մասն է նրա «Պատարագի մեկնության», ապա խոսքն այստեղ ս. Պատարագի արարողության մասին է:

**ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
«ՀԱՅՐ ՄԵՐ»-Ի**

- 1 Հոգեկիր - Սուրբ Հոգին կրող, Սուրբ Հոգով լցված անձ:
- 2 Նկատի ունի Ս. Պատարագի մեկնության ամբողջության պահպանումը:
- 3 Նկատի ունի «Թող անունդ սուրբ լինի» խոսքը:
- 4 Իմանալի - աննյութական, հոգևոր:
- 5 Այսինքն՝ «Քո փառքի հանդեպ սերն ու պատժիդ երկյուղը և թշնամու գաղտնի նետերի դեմ՝ գիտություն ու պատերազմի մեջ՝ զորություն»:
- 6 Որոգայթադիր – որոգայթներ՝ թակարդներ, դնող: Բանասարկուն- այսինքն՝ սատանան: Այս մեկնության մեջ վերջինիս տրված մյուս անուններն են՝ Փորձիչ, Դավաճանող, Գայթակղեցնող, Որսող:
- 7 Անգոսնել - արհամարհել:
- 8 Սինկղիտոս – թագավորի խորհրդական:
- 9 Նկատի ունի հրեշտակներին:
- 10 Կամարար – կամքը կատարող:
- 11 Ակնարկում է «Անառակ որդու» առակում եղած ավագ որդուն, ով, ըստ միջնադարյան որոշ մեկնիչների, խորհրդանշում է հրեշտակների դասը, մինչ անառակ որդին մենք ենք՝ մեղավոր մարդկությունը:

- 12 Ագահել - ագահություն ցուցաբերել:
- 13 «Այս փոքրը»՝ երկրային զբաղմունքները, «մեծը»՝ հոգևոր աղոթական կյանքը:
- 14 Դյուրածախելի - դյուրավ՝ հեշտությամբ սպառվող, քայքայվող:
- 15 «Այս օր» խոսքով նկատի է առնված այս կյանքը. «օր»-ը գործածված է երկրի վրա մեր անցկացրած կյանքի ամբողջ ժամանակահատվածի իմաստով:
- 16 Այս երկիրն «օտար» է քրիստոնյայի համար, քանի որ նա պանդուխտ է այստեղ, իսկ նրա հայրենիքը երկնքում է (տե՛ս Եբր. ԺԳ 14, Փիլիպ. Գ 20):
- 17 Անծախելի – չքայքայվող, չսպառվող:
- 18 Դյուրապատիր – հեշտությամբ խաբվող:
- 19 Ամենախնամ - ամենքի մասին խնամք տանող:
- 20 Այսինքն՝ չար հրեշտակները կամ փորձությունները:
- 21 Նկատի են առնված մեզ պահպանող բարի հրեշտակները:
- 22 Փորձանավոր (գոյական) - փորձության ենթարկվող, փորձության մեջ գտնվող:
- 23 Խոսքը Ս. Պատարագի մեջ «Հայր մեր»-ին նախորդած աղոթքների մասին է:
- 24 Խոսքը չարչարանքների մասին է, որոնք «Լույսին»՝ Աստվածությանը, հատուկ չեն, սակայն Քրիստոսը, մեր մարդկային բնությունն Իր

Աստվածությանը միավորած լինելով, կրեց նաև մեր բնությանը հատուկ չարչարանքները:

25 Դյուրագայթ - դյուրավ սայթաքող՝ սխալվող, մեղանչող

26 Բնագրում՝ «Քոյովքս (կամ՝ Քոյովս) թախանձեմք զՔեզ»: «Քոյովքս» («այս Քեզ պատկանածներով՝ Քոներով») ասելով՝ հեղինակը նկատի ունի Հաղորդության Ս. Սեղանին մատուցվող Տիրոջ Ընծաները (հմմտ. Պատարագի «զՔոյս ի Քոյոց Քեզ մատուցանեմք» արտահայտության հետ): Այսինքն՝ Քեզ թախանձում ենք Քո Մարմնի և Արյան մատուցման, հենց Քո՝ միջոցով՝ Քո զոհաբերության միջոցով՝ այն մեզ համար իբրև բարեխոսություն ու փրկության միջնորդ դարձրած:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

<i>Ներսես Լամբրոնացու վարքը.....</i>	<i>5</i>
<i>Մեկնություն «Նավարարի».....</i>	<i>13</i>
<i>Մեկնություն «Նայր մեր»-ի.....</i>	<i>61</i>
<i>Ծանոթագրություններ «Նավարարի».....</i>	<i>97</i>
<i>Ծանոթագրություններ «Նայր մեր»-ի.....</i>	<i>100</i>

Թարգմ. գրաբարից և
ճանդթագրությունները՝

Ս. Սպամբուլցյանի

Խմբագիր՝ Ասողիկ եպիսկոպոս
Գեղ. խմբագիր՝ Ղևոնդ քահանա
Շապիկը՝ Ա. Օհանջանյանի
Սրբագրիչ՝ Ս. Բուլաթյան